Kristine Sommerset Bjartnes

Likestilling i integreringspolitikken – 'Ulikestilt' eller 'norsk'?

En studie av likestillingsbegrepet og forestillinger om 'innvandrere' i norske partiprogrammers innvandrings- og integreringspolitikk fra 2013–2017 og 2017–2021.

Masteroppgave i Likestilling og mangfold
Veileder: Siri Øyslebø Sørensen
Trondheim, mai 2018

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for tverrfaglige kulturstudier

NTNU
Kunnskap for en bedre verden

Masterstudiet i Likestilling og mangfold har tre hovedmål:

1. Gi kandidatene inngående kunnskaper om sentrale teorier, begreper og analysemåter i tverrfaglige kjønnsstudier
2. Kvalifisere kandidatene til å utføre systematiske undersøkelser gjennom kritisk tenking og analyse, og å kunne trekke kvalifiserte konklusjoner
3. Kvalifisere kandidatene til avansert arbeid relatert til kjønns-, likestillings- og mangfoldsproblematikk i næringsliv og offentlig virksomhet, i utredningsarbeid, i administrasjon, politikkutvikling, kunnskapsledelse og forskning

Kunnskaper

Masterkandidatene i likestilling og mangfold har

- avansert kunnskap om kjønnsforskningsfeltets historiske og tverrfaglige utvikling, sentrale teorier, debatter og kontroverser
- spesialisert innsikt i så vel historiske som samtidige endringsprosesser knyttet til likestilling og mangfold i det norske samfunnet, i lys av internasjonale og globale forhold
- inngående kunnskap om det vitenskapshistoriske og vitenskapsteoretiske forholdet mellom kjønnsforskning og andre vitenskaper
- kunnskap på høyt nivå om hvordan kjønn kan virke sammen med andre sosiale kategorier, som for eksempel etnisitet, seksualitet og klasse

Ferdigheter

Masterkandidatene i likestilling og mangfold kan

- identifisere og arbeide selvstendig med praktiske og teoretiske problemer knyttet til likestilling og mangfold i konkrete samfunnsmessige sammenhenger
- vurdere og benytte relevante metoder og teorier for undersøkelse og analyse av kjønn og eventuelt andre sosiale kategorier i spesifikke empirisk funderte problemstillinger på en selvstendig måte
- analysere og forholde seg kritisk til problemstillinger knyttet til forståelser av kjønn, likestilling og mangfold på ulike samfunnsarenaer og derigjennom se flere tilnærmingsmåter og mulige utfall.

Generell kompetanse

Masterkandidatene i likestilling og mangfold kan:

- gjennomføre et selvstendig, avgrenset forsknings- og utredningsarbeid i tråd med gjeldende forskningsetiske normer
- anvende sine kunnskaper og ferdigheter på nye områder i tverrfaglig dialog med andre eksperter og allmenhet
- formidle resultater av eget faglig arbeid muntlig og skriftlig på en selvstendig måte både til allmennhet og andre eksperter

Sammendrag

I denne oppgaven analyserer jeg likestillingsbegrepet slik det fremkommer i innvandrings- og integreringspolitikken i de norske stortingspartienes partiprogram fra 2013–2017 og 2017–2021. Problemstillingen er tredelt: Hvordan forstås 'likestilling' i de norske stortingspartienes innvandrings- og integreringspolitikk? Hvilke forestillinger om innvandrede konstrueres som effekt av partienes likestillingsforståelser i innvandrings- og integreringspolitikken? Og hvilke mulige konsekvenser kan dette ha for likhet og ulikhet?

Jeg begynner med å redegjøre for utviklingen av likestillingsbegrepet og likestilling som del av den norske selvforståelsen i møte med 'de andre', samt forskning på krysningspunktene mellom likestilling, innvandring og 'det norske'. Jeg bruker Carol Lee Bacchis diskursanalyse – "Hva representeres problemet som?"-perspektivet – til å studere hvordan partiene forstår 'likestilling' i kontekst av sin innvandrings- og integreringspolitikk. Jeg finner tre dominerende forståelser: likestilling forstått som (1) verdi, (2) rettighet og (3) plikt.

Videre viser min analyse at 'innvandrere', og 'innvandrerkvinner' spesielt, konstrueres som 'ulikestilte' idet de forstås som arbeidsledige og undertrykte. Jeg benytter meg av Drude Dahlerups begrepspar likhet-forskjell, Nancy Frasers prinsipper for rettferdighet og Avtar Brah minoriseringsbegrep for å studere hvilke mulige konsekvenser partienes forestillinger av innvandrede kan ha for likhet og ulikhet, og finner at det reproduseres ontologiske antakelser om hvem innvandrede er og at innvandrede forstås som ulikestilte på bakgrunn av iboende kulturelle egenskaper. Partiene skaper ikke rom for alternative forståelser av likestillingsbegrepet, og gir ikke innvandrede annen mulighet enn å tilegne seg verdien likestilling for å kunne bli 'norsk'. Partiene fryser dermed innvandrede fast i en minoritetsposisjon, og reproduserer de samme forestillingene som de ønsker å kritisere: 'den ulikestilte innvandreren'.

Abstract

In this thesis, I analyze the term ‘likestilling’ (often translated to equality or gender equality), as it is used in the immigration and integration policy of the Norwegian parliamentary parties’ party platforms from 2013–2017 and 2017–2021. My research question is threefold: How is ‘likestilling’ understood in the Norwegian political parties immigration and integration policy? What representations of ‘immigrants’ are constructed as an effect of the parties’ understandings of ‘likestilling’ in the immigration and integration policy? And what consequences may this have for equality and inequality?

I begin by giving an account of how the term ‘likestilling’ has developed and ‘likestilling’ as part of the Norwegian self-understanding in convergence with the 'others', as well as the research on the intersection between gender equality, immigration and 'the Norwegian'. I use Carol Lee Bacchi's discourse analysis – "What is the problem represented to be?" – to study how the parties understand ‘likestilling’ in context of their immigration and integration policies. I find three prevalent understandings: ‘likestilling’ understood as (1) value, (2) right and (3) duty.

Furthermore, my analysis shows that 'immigrants', and the ‘female immigrant’ in particular, are constructed as 'unequal' by being understood as unemployed and oppressed. I use Drude Dahlerup's deconstruction of the dichotomy equality-difference, Nancy Fraser's principles of justice, and Avtar Brah's concept of minorization, to study the possible consequences the parties' beliefs of immigrants may have for sameness and inequality. I find that it is reproducing ontological assumptions about who ‘immigrants’ ‘are’. In addition, I find that ‘immigrants’ are understood as unequal due to inherent cultural features. The parties do not create room for alternative understandings of the concept ‘likestilling’ and the ‘immigrants’ are not given any other opportunity than to acquire the value of ‘likestilling’ in order to become 'Norwegian'. The parties thus freeze ‘immigrants’ as a minority, reproducing the same representations as they wish to criticize: 'the unequal immigrant'.

Forord

Det er mange jeg vil takke, men den største takken fortjener min fantastiske veileder, Siri Øyslebø Sørensen. Siri har gitt kjempegod veiledning, inspirert meg til å jobbe og gjort meg trygg i skrivearbeidet. Jeg kjenner meg heldig som har fått lære så mye. Tusen takk!

Skriveperioden startet med et strålende skriveopphold på KUN Kompetansesenter for likestilling. Takk for masterstipend, faglige råd og nydelige turer, ukene i Steigen vil jeg huske for alltid! Skriveinnspurten har jeg tilbragt hos Forskningsstiftelsen Fafo, og jeg vil gi en takk til forskningsgruppa Migrasjon, integrasjon og kompetanse. Av dem har jeg fått lesesalsplass, gode råd og innspill til oppgaven, en ekstra takk til forskningsleder Jon Rogstad. Medstudent Hanna Christophersen og jeg har holdt sammen etter at vi begge flyttet sørover, og Hanna fortjener en stor takk for god hjelp og jevnlige kollokvier på vår lokale kafé på Galgeberg. Det har bidratt til både godt humør og fremgang i arbeidet. En takk rettes også til min gode venninne og idéhistoriker Louise Rognlien for innspill og spennende samtaler underveis i skrivearbeidet.

Jeg vil også gi en stor takk til den Internasjonale studentfestivalen i Trondheim (ISFiT) og gjengen jeg jobbet med der. Hadde det ikke vært for at jeg ble valgt til president med festivaltema 'diskriminering', så hadde jeg ikke studert Likestilling og mangfold. Årsstudiet ble til en master, og haugevis med spennende perspektiv som jeg tok med meg i arbeidet med ISFiT og avvikling av festival. Jeg vil takke Institutt for tverrfaglige kulturstudier (KULT) for at de viste engasjementet for ISFiT 2017 og var rause i en krevende periode. Jeg vet jeg vil se tilbake på tiden i ISFiT og KULT med stor glede!

Jeg vil også takke min aller kjæreste Sigurd, det er fantastisk å leve med en som deler interesse for faget og lever seg fullt og helt inn i alle mine prosjekter. Takk for utallige gjennomlesninger av oppgaven, middager og gode samtaler. Du gjør meg lykkelig! Mine foreldre, Kjersti og Anders, lillebror Johannes, og svigermor Elisabeth skal også ha en stor takk for korrekturlesing.

Innvandring har preget offentlig ordskifte de siste årene, og for meg har det vært uunngåelig å ikke bli engasjert og provosert av retorikken som dominerer politikken. Det ligger et personlig engasjement bak denne oppgaven. Jeg vil takke kjønnsstudiene som gjør det mulig å lete etter gode svar på vanskelige problemstillinger, og samtidig gjør det mulig å få utløp for aktivismen. Nora Mehsen sa en gang i et intervju at "når man jobber med likestilling, ikke-diskriminering og menneskerettigheter, blir man aldri arbeidsledig" (Tahir 2017). Nå leverer jeg masteroppgaven, men oppgavens tema er jeg ikke ferdig med.

Kristine Bjartnes. Oslo, mai 2018

Innholdsfortegnelse

Sammendrag **III**

Forord **VII**

Innholdsfortegnelse **IX**

1. 'Slik gjør vi det hos oss' **1**

1.1 Likestilling – et begrep i endring 2

1.1.1 Fra kjønn til flerdimensjonal likestillingspolitikk 2

1.1.2 Økt innvandring: integreringspolitikken tar form 3

1.1.3 Arbeidslinja og aktiveringspolitikken 4

1.1.4 Møtet mellom 'det norske likestilte' og verden 5

1.1.5 Kritikk av 'det norske likestilte' selvbilde 5

1.1.6 Kritikk av 'det norske' i politiske dokumenter 6

1.2 Om mitt prosjekt: Likestilling 2013–2021 6

2. Kulturteoretiske perspektiver **9**

2.1 Likhet og forskjell 9

2.2 Tre forståelser av likestilling 10

2.3 Rettferdighet: Anerkjennelse, omfordeling og representasjon 11

2.4 Minorisering 12

2.5 Oppgavens problemstilling 13

3. Å studere partiprogram **15**

3.1 Tekster som data 16

3.2 Partiprogram som sjanger 17

3.3 Utvalg og avgrensning 17

3.4 Situert forskning 20

3.5 Hva representeres problemet som? 21

4. Likestilling som verdi **25**

4.1 'Den ulikestilte innvandreren' 26

4.2 'De utenforstående' 27

4.3 Majoritets merkelapper på 'de andre' 29

4.4 Når blir du 'norsk'? 30

4.5 Forskjellsskapende likestillingsbegrep 30

5. Likestilling som rettighet og plikt **33**

5.1 Rettighetsmangel 34
5.2 “Gjør din plikt, krev din rett” 35
5.3 Arbeidsledighet og overgrep – et hinder for ‘likestilling’ 36
5.4 Subjektposisjoner for ‘ulikestilt innvandrerkvinne’ 37

6. Likestillingspolitikkens potensielle konsekvenser 41
6.1 Urettferdige rettigheter og plikter 41
6.2 ‘Umoderne’ likestillingsverdier 44
6.3 Ingen integrering uten fellesskap 46
6.4 Kulturelle grenser 47
6.5 ‘Ulikestilt’ eller ‘norsk’? 49
6.6 “Likestilling som forutsetning for integrering” 50

7. Konklusjon: Likestilling – Et hinder for integrering 53

Etterord 57

Referanser 59

1. 'Slik gjør vi det hos oss'

"Selv om dette ikke er særnorsk, mener jeg likestilling mellom kvinner og menn er den aller viktigste verdien i vårt samfunn", uttalte helseminister Bent Høie høsten 2017 (Dagbladet 2017). Samme år fikk debatten om 'norske' verdier stor plass i det offentlige ordskiftet. Innvandringen til Norge og et økt mangfold av nasjonaliteter i landet har reist spørsmål om nasjonal selvforståelse, fellesskap og verdier, nasjonale grenser og fordeling av velferd (Ihle 2017: 10). Under fjorårets valgkamp uttalte tidligere innvandrings- og integreringsminister Sylvi Listhaug seg om verdier i forbindelse med en sak om bruk av hijab i barneskolen. Hun sa: "Kanskje vi bør sette noen krav om at sånn er det i Norge. [...] Her er det andre verdier som gjelder. Her er det et annet levesett. Det mener vi at folk skal akseptere" (Nrk 2017). Denne typen uttalelser er imidlertid ikke begrenset til regjeringspartiene og høyresiden. Også Arbeiderpartiets innvandringspolitiske talsperson Masud Gharahkhani uttalte i januar i år at "Norge skal bygge på noen felles verdier uansett hvilken kultur eller religion du har. Det er frihet, demokrati og likestilling" (Abc Nyheter 2018).

Utsagn som Høies, Listhaugs og Gharakhanis verdierklæringer gir noen tydelige formaninger til alle innvandrede om at 'sånn gjør vi det hos oss'. Charles Taylor (1994) argumenterer for at slike innspill er lite konstruktive bidrag til debatt i land som får en stadig mer etnisk sammensatt befolkning, slik som Norge. Han mener det er problematisk å anta at alle i den norske befolkningen kjenner seg igjen i eller bekjenner seg til disse 'norske' verdiene. Taylor hevder at politikere har et spesielt ansvar for at minoriteter skal verdsettes og at marginalisering må unngås (Taylor 1994: 63). Samtidig argumenterer han for at et lands grunnleggende politiske prinsipper må bestå, for en stat som ikke skaper samhold om grunnverdier vil ha problemer med å legitimere sin autoritet (Brochmann 2003: 208).

Taylor er ikke den eneste som mener man bør finne en balanse mellom opprettholdelse av et lands verdier på den ene siden og verdsetting av minoriteter på den andre, eller unngå å la seg lure til å ta et enten-eller valg mellom de to polene. Drude Dahlerup kritiserer dikotomien der den innvandrede befolkningen enten skal gjøres lik eller verdsettes av majoritetsbefolkningen, og hevder dikotomien er kunstig (Dahlerup 2003). Nancy Fraser hevder også at omfordelingskrav og anerkjennelseskrav har blitt satt opp imot hverandre og er basert på falske motsetninger (Fraser 2009: 213). Ragnhild Ihle mener balanseringen av menneskerettigheter og humanitære utfordringer som ligger i økt innvandring, med fornyelse av velferdsstaten og ivaretakelse av rikets sikkerhet, vil være den store utfordringen fremover (Ihle 2017: 16). I et intervju i Samtiden i 2018 kaller David Goodhart dette en ømtålig, men reell problemstilling, og oppsummerer det slik: "De to prinsippene

vi alle holder så høyt – mangfold og likhet, [...] vil alltid være i et spenningsforhold med hverandre" (Kjelstrup 2018: 7).

Både Høie og Gharahkhani uttaler at likestilling er en sentral norsk verdi og et prinsipp for hvordan 'vi gjør det her hos oss'. Slik fremstilles likestilling som en felles verdi og noe man kan kreve av dem som vil bli 'norske'. Denne ideen om likestilling som sentral for konstruksjonen av 'norskhet' er påpekt av flere forskere (Berg, Flemmen, Gullikstad 2010). I denne oppgaven vil jeg ta for meg likestillingsbegrepet og måten det brukes i norsk integreringspolitikk, slik det fremkommer i politiske dokumenter. Jeg vil studere hvordan 'likestilling' forstås i spenningsforholdet mellom likhet og anerkjennelse av forskjell. Jeg skal gjøre en analyse av de delene av stortingspartienes partiprogrammer der likestillingsbegrepet eksplisitt brukes i konteksten av innvandring og integrering.

1.1 Likestilling – et begrep i endring

Som et bakteppe for analysen vil jeg gjøre rede for hvordan likestillingsbegrepet har blitt forstått gjennom historien, hvordan det forstås i dag, og hvordan begrepet har fått nytt meningsinnhold i møte med nye politiske utfordringer.

1.1.1 Fra kjønn til flerdimensjonal likestillingspolitikk

Under den første halvdelen av 1900-tallet ble likestilling forstått som noe man oppnådde ved å gi det ulike samme verdi, slik som mannens forsørgerrolle og husmoryrket (Danielsen, Larsen og Owesen 2013: 384). Da det ble snakk om kvinnefrigjøring på 1960-tallet, endret imidlertid betydningen av begrepet seg og det ble snakk om manglende likestilling mellom kjønnene og et mål om likestilling dem imellom (Dahlerup 2003: 30). Kvinnefrigjøringen handlet nå om frihet fra undertrykkelse, en styrking og utvidelse av kvinners rett til arbeid og utdannelse, penger og selvforsørgelse, samt retten til å forvalte sin egen kropp (Solheim 2005: 387). I løpet av 1970 og 80-årene fikk disse feministiske sakene respons i offentlig politikk, og 'statsfeminismen' kom dermed til uttrykk gjennom velferdsordninger og arbeids- og familiepolitikk (Sørensen 2014: 236).

På 90-tallet begynner likestillingsbegrepet å romme enda mer: Integrering, mangfold og inkludering av grupper slik som innvandrere, skeive, funksjonshemmede og etniske minoriteter (Danielsen mfl. 2013: 383). Begrepet ble tatt i bruk for å sikre rettigheter og vern mot diskriminering av enda flere grupper. Hilde Danielsen, Eirinn Larsen og Ingeborg Owesen kaller dette "det utvidede likestillingsbegrepet" (2013: 22). Hverdagsforståelsen av likestilling er imidlertid fremdeles tett knyttet til ideen om kjønnslikestilling (Danielsen mfl. 2013: 23) og hva likestilling betyr avhenger av hvem man spør (Holst 2013: 191). Derfor mener Danielsen mfl. at man bør presisere hvorvidt man snakker om kjønnslikestilling eller likestilling på andre grunnlag (2013: 333; se også Dahlerup 2003: 30). I analysen som presenteres i oppgaven vil jeg ikke forsøke

å si noe om hva likestilling 'egentlig' innebærer, men snarere undersøke hvordan likestillingsbegrepet forstås i partiprogrammene og hvilket innhold stortingspartiene legger i begrepet.

1.1.2 Økt innvandring: integreringspolitikken tar form

Ifølge Cora Alexa Døving er integrering betegnelsen på en sosial prosess som føyer sammen ulike minoriteter og majoriteten til det 'norske samfunnet' (Døving 2009: 9). Hun mener et integrert samfunn skal virke inkluderende og skape fellesskap blant en mangfoldig befolkning (Døving 2009: 11).

På begynnelsen av 90-tallet, samtidig som det utvidede likestillingsbegrepet kom til, førte en økning av innvandring til Vest-Europa til et større antall nasjonaliteter i Norge (Brochmann 2003: 281). Økt innvandring satte nye problemer på den politiske dagsorden, og løsningen ble starten på en innvandrings- og flyktningpolitikk med fokus på integrering (Hanche-Dalseth 2011: 6). Den første stortingsmeldingen fra 90-tallet handlet om integrering, og ifølge Marte Hanche-Dalseth ble det gjort et vagt og forsiktig forsøk på å definere en integreringspolitikk (2011: 7). Ihle mener at denne integreringspolitikken var mislykket: 90-tallets politikk resultatete i dårlige boforhold, svak språkopplæring og eksklusjon av innvandrede grupper (Ihle 2017: 14).

Introduksjonsloven ble innført i 2003 etter en stadig økt anerkjennelse av integreringspolitikkens manglende suksess. Loven skulle styrke nyankomne innvandredes mulighet for deltakelse i yrkes- og samfunnsliv og deres økonomiske selvstendighet, samt å regulere introduksjonsprogrammet og sette rammene for opplæring i norsk og samfunnskunnskap (Djuve, Kavli, Sterri og Bråten 2017: 7). I dag er det bred politisk enighet om at innvandrede skal integreres i samfunnet, men det eksisterer fortsatt uenighet om hva som karakteriserer vellykket integrering, og hvordan dette skal oppnås (Hanche-Dalseth 2011: 2). Ifølge Anne Britt Djuve og Jon Friberg er det en en politisk målsetting i integreringspolitikken at alle skal ha like muligheter, rettigheter og plikter til å delta i samfunnet og bruke sine ressurser i utdanning, arbeidsliv og organisasjoner (Djuve og Friberg 2004: 16). Dette skjer gjennom å kvalifisere innvandrede til å delta i samfunnet, og innvandredes plikter i integreringsprosessen tillegges her stor vekt (Djuve og Friberg 2004: 11).

I 2011 ble NOU-en *Bedre integrering – mål, strategier og tiltak* publisert og viser at det er fare for at mange innvandrede ikke integreres (NOU 2011: 14), og at resultatet kan bli mistillit og avvisning av felles verdier, som igjen kan skape grobunn for radikalisering og økt konflikt (Ihle 2017: 16). Strategien for å få bukt med integreringsproblemene i det norske samfunnet er aktivisering. Deltakelse i arbeidslivet står helt sentralt for å sikre integrering (Djuve 2011, i Ihle 2017: 16).

Djuve og Friberg levner liten tvil om at innvandrede må forholde seg til verdiene som eksisterer der de bor, og som et minimum må de følge norsk lov.

Hvorvidt de skal ta til seg alle 'norske' normer og verdier hevder de er vanskeligere å svare på, men skriver at de vurderer det som både urealistisk og sjåvinistisk å forvente at innvandrede skal ta til seg alle sider ved norsk kultur. Djuve og Friberg trekker likevel frem et særskilt område der det eksisterer klare politiske målsettinger, og som har stor oppslutning i den norske befolkningen: Spørsmålet om likestilling mellom kjønnene (Djuve og Friberg 2004: 22). Derfor er det interessant å studere meningsinnholdet av begrepet likestilling innenfor rammene av integreringspolitikk.

1.1.3 Arbeidslinja og aktiveringspolitikken

I Norge eksisterer det en forventning om at alle som har mulighet skal delta i arbeidslivet og at befolkningen som helhet skal være villig til å betale en stor del av sin inntekt i skatt (Brochmann og Hagelund 2010: 101). Som premiering for lønnet arbeid tildeles man en rekke generøse velferdsordninger (Brochmann og Hagelund 2010: 217). I Stortingsmeldingen fra 1994 oppsummeres arbeidslinja som de "virkemidler og velferdsordninger [...] som utformes, dimensjoneres og tilrettelegges slik at de støtter opp under målet om arbeid til alle" (St.meld.nr 35 1994, i Brochmann og Hagelund 2010: 253). Disse offentlige tjenestene forutsetter imidlertid et høyt sysselsettingsnivå ettersom inntektsskatt utgjør en stor del av velferdsstatens finansieringsgrunnlag (Midtbøen og Teigen 2013: 299). Hvis man ikke jobber får det konsekvenser: Da velger man bort rettigheter og opptjening i folketrygden, slik som sykepenger og opptjening av pensjonspoeng (Kildal 2012, i Røysum 2016: 153). Arbeidslinja stiller også krav om aktiv innsats fra dem som mottar stønad (Brochmann og Hagelund: 2010: 217).

Ifølge Arnfinn Midtbøen og Mari Teigen er bekymringer om velferdsstatens bærekraft knyttet til lav sysselsetting blant deler av den etniske minoritetsbefolkningen. De hevder at dette er grunnen til problemforståelsen som har ledet til en innskjerping av arbeidsmarkedspolitikken og gjort aktivering så sentralt (Midtbøen og Teigen 2013: 299). Hensikten med aktiviseringspolitikken har vært å gjøre vilkårene for bidrag enda strengere, samtidig som at forpliktelsene skal gjøres tydeligere (Borevi 2010: 49). Det norske introduksjonsprogrammet for nyankomne innvandrede er et tydelig eksempel på aktiveringspolitikk, som skal bidra til at de som mottar trygd skal komme seg i arbeid. Det stilles her klare krav om at personene må delta i fulltids kvalifisering som vilkår for å motta økonomisk bistand (Bay, Hagelund og Pedersen 2015: 32).

På 2000-tallet ble arbeidslinja målrettet mot nyankomne innvandrede (Brochmann og Hagelund 2010: 253). Midtbø og Teigen hevder at integrasjonspolitikken i dag er tilnærmet ensbetydende med en aktiv arbeidsmarkedspolitikk (Midtbøen og Teigen 2013: 300). Som et ledd i dette har pliktorienteringen blitt styrket (Brochmann og Hagelund 2010: 358). Det samme konkluderer Nanna Kildal, som som skriver at arbeidslinja tidligere ble

forstått som en rettighet, men at det i dag er en plikttenkning og mistenkeliggjøring av borgernes arbeidsmoral som kjennetegner samfunnet (Kildal 2012, i Røysum 2016: 145). Det er videre en forventning om at innvandrede familier skal leve i tråd med individuelle forsørgermodeller og normen om toinntekstfamilien (Røysum 2016: 146). Forventningene til arbeidsdeltakelsen er også sterkt tilknyttet idealet om økonomisk selvstendighet som premiss for likestilling (Solheim 2005: 387).

1.1.4 Møtet mellom 'det norske likestilte' og verden

Samtidig som innvandringen til Norge stadig økte og globalisering og internasjonalisering fortsatte å prege 90-tallet, skriver Danielsen mfl. at likestilling ble etablert som en norsk verdi og en del av den norske selvforståelsen på 90-tallet. Likestilling utviklet seg til å bli en norsk merkevare og et viktig redskap i norsk utenrikspolitikk (Danielsen mfl. 2013: 372). Det er det fortsatt i dag, ifølge Norad har likestilling mellom kvinner og menn vært hovedprioritet i norsk utenrikspolitikk de siste ti årene (Norad 2013). Det er ikke bare politikere som har stadfestet dette, også blant akademikere har Norges globale ansvar for likestilling blitt uttalt, her ved statsviter Helga Hernes:

> Det er viktig å være seg bevisst på likestillingsspørsmålet i sitt eget samfunn og overfor myndighetene, men fra et politisk og etisk perspektiv er det enda viktigere å fokusere på de internasjonale og globale utfordringene vi står overfor (Hernes 2001: 6).

1.1.5 Kritikk av 'det norske likestilte' selvbilde

Det selvpålagte ansvaret for likestilling i en global sammenheng og forventningen om innvandredes umiddelbare tilegning av norske verdier, er blitt kritisert. Beret Bråten og Cecilie Thun hevder at likestillingspolitikken i liten grad representerer mangfoldet i samfunnet og at den norske likestillingspolitikken er definert av majoriteten og har negative konsekvenser for minoritetene (2013: 25). Fakhra Salimi hevder at den hegemoniske likestillingsdiskursen i praksis innebærer en assimileringspolitikk, og at likestilling slik det forstås i dag kan ha effekter som motvirker inkludering (Salimi 2004, i Annfelt og Gullikstad 2013: 310).

Anne-Jorunn Berg, Anne Britt Flemmen og Berit Gullikstad mener at majoritetens samtale om likestilling og norskhet gjør likestilling til forskjellsmarkøren mellom den likestilte majoritet og ulikestilte minoritet (Berg mfl. 2010: 11). Danielsen mfl. hevder at dette skjer ved at innvandrede stadig portretteres som utfordrere av likestilling og den norske velferdsmodellen i norsk offentlighet og dermed stadig rekonstrueres som motsetningen til 'de norske' og likestilte (Danielsen mfl. 2013: 379). Marianne Gullestad viser at dette er med på å skape skarpe grenser mellom 'oss' og 'dem' (Gullestad 2002: 284), der 'vi' anser 'oss' for å være moralsk overlegne (Gullestad 2002: 17).

Hun kritiserer spesielt hvordan den politiske og kulturelle eliten er aktive produsenter og formidlere av de kategoriene hun kritiserer, og mener dette fører til trakassering og vold (Gullestad 2002: 290). Kritikken mot 'den norske' likestilte selvforståelsen kan altså oppsummeres ved at majoriteten skriver seg selv frem som bærere av likestilling, og likestillingspolitikken dermed blir utviklet fra majoritetens ståsted der innvandrede posisjoneres som majoritetens ulikestilte motsetning.

1.1.6 Kritikk av 'det norske' i politiske dokumenter

Det er flere som har analysert politiske dokumenter for å studere 'likestilling' i kontekst av innvandrings- og integreringspolitikk. Trine Annfelt og Berit Gullikstad gjør en analyse av offentlige utredninger, stortingsmeldinger og departementale handlingsplaner fra de siste 10–15 årene, og analyserer den delen av politikken som dreier seg om integrering, likestilling og lønnsarbeid. De mener det foregår en kulturalisering, der 'vi' definerer 'dem' (Annfelt og Gullikstad 2013: 319), og finner således representasjoner av innvandrede kvinner som en bekymring og et problem, og at det må tas grep for at disse kvinnene skal bli inkludert i arbeidslivet (Annfelt og Gullikstad 2013: 317).

Anita Røysum analyserer stortingsmeldingen "En helhetlig integreringspolitikk. Mangfold og fellesskap" (Meld. St. 6 2012–2013), og finner hvordan kjønnslikestilling brukes som et styringsverktøy for å få flere minoritetskvinner i arbeid. Hun finner en diskurs som antar at minoritetskvinner har lav arbeidsmoral, og at uttalte målsettinger om mangfold og valgfrihet kun er tomme ord og symbolikk (Røysum 2016: 142). Ifølge Røysum blir minoritetskvinner underlagt en 'frivillig' tvang til å arbeide, med lovord om likestilling og 'norskhet' hvis hun finner seg en jobb (Røysum 2016: 158).

Malin Vik gjør i sin masteroppgave en komparativ analyse av norske partiers likestillingspolitikk i partiprogram fra 1981 til 2013 (Vik 2012: III). Hun finner også at partiene behandler minoritetskvinner som en homogen gruppe som må 'hjelpes' inn i arbeidslivet. Hun kritiserer mangelen på en helhetlig tilnærming til minoritetskvinner (Vik 2012: 111). Beret Bråten gjør en analyse av partiprogrammene fra perioden 2009–2013 og undersøker om det eksisterer en flerdimensjonal likestillingspolitikk hos partiene, og om det flerkulturelle ved Norge gjenspeiles i likestillingspolitikken (Bråten 2013: 151). Hun finner en flerdimensjonal tilnærming i partiprogrammenes likestillingspolitikk, men den er avgrenset til 'minoritetskvinner' og en snever dagsorden. Politikken låser seg til tre tema: tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og problemer knyttet til arbeidsdeltakelse (Bråten 2012: 174).

1.2 Om mitt prosjekt: Likestilling 2013–2021

Vik og Bråten analyserte partiprogrammene frem til 2013, min analyse fortsetter med de to påfølgende programperiodene 2013–2017 og 2017–2021.

Oppgavens overordnede spørsmål er: hvordan forstås forholdet mellom 'likestilling' og integrering i norsk politikk?

Jeg vil først gjøre rede for de teoretiske perspektivene jeg har valgt som utgangspunktet for analysen av meningsinnholdet i likestillingsbegrepet. I metodedelen vil jeg deretter presentere forskningsprosessen og studiet av dokumenter, samt introdusere Carol Bacchis analysemetode. De to første analysekapitlene tar for seg tre utbredte forståelser av likestillingsbegrepet i partiprogrammenes kapitler om innvandring og integrering: (1) Likestilling som verdi, (2) likestilling som rettighet og (3) likestilling som plikt. I det siste kapittelet vil jeg trekke noen større linjer og studere hvilke mulige konsekvenser partienes likestillingspolitikk på innvandrings- og integreringsfeltet kan ha.

2. Kulturteoretiske perspektiver

Masteroppgaven jeg skriver tilhører fagdisiplinen kulturstudier. Ifølge Kirsten Hastrup, Cecilie Rubow og Tine Tjørnhøj-Thomsen er kulturstudienes oppgave å undersøke hva som skaper kultur (2011). De forstår kultur som "mønstrene av betydninger som aktualiseres i menneskers handlinger og fortolkninger, i sosiale institusjoner og i konkrete alminnelige tilgjengelige symboler, ting, begreper og holdninger" (Hastrup, Rubow og Tjørnhøj-Thomsen 2011: 16). I kulturstudiene legges det til grunn en forståelse av at virkeligheten er slik folk oppfatter at den er, mening kan derfor bare forstås innenfor rammene av det vi studerer (Thagaard 2013: 41).

Innenfor feministiske og postkolonialistiske samfunns- og kulturstudier er poststrukturalismen fremtredende som teoretisk tilnærming, og innenfor kjønnsforskningen er den langt mer sentral enn innenfor de fleste andre fag og felt (Holst og Aarseth 2011: 2). Poststrukturalistisk kjønnsforskning utfordrer den strukturalistiske tankegangen – blant annet gjenkjennelig i det moderne prosjekt representert ved troen på at vitenskapen kan kartlegge verden slik den 'er'. Poststrukturalister er opptatt av å problematisere ideen om stabile og entydige strukturer, (Sørensen, Vike, Bjurström og Høystad 2008: 39) og at sosiale systemer a priori er basert på hierarkier og binære opposisjoner (Bondevik og Rustad 2006: 51). For mange forskere og filosofer i den poststrukturalistiske tradisjonen, har målet vært at kunnskapsproduksjonen skal bidra til frigjøring og være et redskap i sosial og politisk kamp. Dekonstruksjon av det tatt-for-gitte står derfor sentralt. Ved å vise at verden er mer mangfoldig og kompleks, kan man vise at det som ofte sees på som 'sant' i virkelighet er sosialt og historisk betinget. Slik utfordres endimensjonale, hierarkiserende og sentraliserende logikker (Jegerstedt 2008: 88). I denne oppgaven har jeg latt meg inspirere av den poststrukturalistiske tradisjonen, blant annet ved å bruke Carol Bacchis diskursanalytiske analysestrategi.

Jeg vil videre presentere noen teoretiske perspektiv som kan brukes til å studere meningsinnholdet i 'likestilling' og, sammen med den tidligere forskningen jeg har vist til, bidra til å forstå forholdet mellom likestilling og integrering i norsk politikk.

2.1 Likhet og forskjell

Under den såkalte husmorperioden ble likestilling forstått som å verdsette det ulike likt. I dag, hevder Danielsen mfl., forstås imidlertid likestilling som det motsatte: Å gjøre det forskjellige likt (2013: 27). Dette er selvsagt en forenkling av likestillingsforståelsen både på 50-tallet og i dag, men et godt utgangspunkt for å forstå dikotomien likhet-forskjell, og viser hvordan dikotomien har en sentral posisjon i forståelsen av likestillingsbegrepet og dets historiske utvikling (Dahlerup 2003: 38). I dag eksisterer krefter med ulike ønsker for

likestillingspolitikken som trekker både i retning av likhet og av forskjell. Begrepsparet kan brukes som inngang til en forståelse av hva som legges i 'likestilling' og er et spennende utgangspunkt for analyse av dagens likestillingspolitikk, fordi det blant annet kan hjelpe oss å finne forståelser av når man er likestilt, når man er lik og når man er forskjellig.

I innvandrings- og integreringspolitikken kan dikotomien likhet-forskjell på den ene siden kobles til ideen om at den innvandrede befolkningen skal gjøres *lik* majoritetsbefolkningen hva angår verdier og levemåte, og på den andre siden at majoriteten skal anerkjenne de innvandredes kultur og verdier, og verdsette *forskjellene* mellom majoritets- og minoritetsbefolkningen (Jacobsen og Gressgård 2002: 215). Ifølge Carole Pateman kan spørsmålet om lik eller forskjellig deltakelse i samfunnet føre til et dilemma: Ved ønsket om likhet og en aktiv og fullstendig deltakelse fra innvandrede i samfunnet, vil de innvandrede måtte ta på seg en rolle som identisk med majoritetsbefolkningen (Pateman 1989, i Dahlerup 2003: 34). Dette argumenterer Christine Jacobsen og Randi Gressgård for at kan føre til assimilering og universalisering av den vestlige liberale standarden (2002: 215). Alternativet er å anerkjenne forskjeller mellom gruppene og kreve at minoritetens kvaliteter og erfaringer skal være en del av fellesskapet (Dahlerup 2003: 34). Men ved å gjøre dette hevder Jacobsen og Gressgård at man kan komme i fare for å anerkjenne trekkene og strukturene som har undertrykt denne gruppens samfunnsdeltakelse og legitimere videre forskjellsbehandling. Man kan også komme til å essensialisere etnisitet, kjønn og kultur, og gjøre slik at store heterogene grupper blir forstått som homogene, hevder de (2002: 215). Dette underbygger kompleksiteten ved dikotomien jeg presenterte innledningsvis, om å anerkjenne minoritetenes forskjell versus å opprettholde et lands felles, politiske verdier (Taylor 1994, Dahlerup 2003, Fraser 2009, Ihle 2017, Goodhart i Kjelstrup 2018).

Dahlerup mener at dikotomien likhet-forskjell stadig opprettholdes i politiske og vitenskapsteoretiske debatter (2003: 38). Det er hun kritisk til og mener likhet-forskjell er en falsk dikotomi som blander sammen det ontologiske og sosiopolitiske nivået. Ifølge Dahlerup burde det være mulig å ha en samtale om likestilling og kunne kritisere ulikheter i samfunnet uten å måtte velge blant de to polene. Dahlerup hevder at motsetningen til likhet er ulikhet, snarere enn forskjell, og at det motsatte av forskjellighet ikke er likhet, men er ensartethet (Dahlerup 2003: 39).

2.2 Tre forståelser av likestilling

Cathrine Holst (2013) konkretiserer begrepene i likestillingstenkningen, og bidrar dermed til et romsligere utgangspunkt for en analyse av likestilling, akkurat slik Dahlerup etterlyser. Holst presenterer tre isolerte likestillingsprinsipp: *Det like som det identiske, likhet som likeverd* og *likhet som likebehandling.* Det like som det identiske definerer hun som at alle

mennesker skal forstås som identiske, det er noe felles for alle mennesker, og dette bør være grunnlaget for hvordan alle mennesker behandles (Holst 2013: 192–193). Til tross for antatte forskjeller mellom mennesker, eksisterer her ideen om at alle i Norge deler mange av de samme egenskapene, erfaringene, verdiene og interessene, og at alle derfor skal behandles som identiske.

Likhet som likeverd innebærer ifølge Holst å anerkjenne og legge til grunn en norm om likhet mellom mennesker, at mennesker har lik verdi eller er likeverdige. Hun hevder denne anerkjennelsen, samt individets rett til frihet og respekt ofte begrunnes på bakgrunn av menneskers livsvilkår, som for eksempel antakelser om deres situasjon, særlig sårbarhet eller språklige evner (Holst 2013: 192).

Likhet som likebehandling er ifølge Holst basert på det formelle prinsippet om at like tilfeller skal behandles likt, ulike tilfeller ulikt. Holst hevder at prinsippet er innholdstomt, fordi det ikke sier noe om hva 'like tilfeller' er (Holst 2013: 193). Holsts forestillinger viser nettopp at meningsinnholdet i likestilling må forstås som kulturell meningsproduksjon, og at likestillingsbegrepet rommer en rekke ulike betydninger.

Jeg vil bruke Holsts prinsipper om likestilling i analysen av partienes likestillingsbegrep for å nyansere og identifisere deres ulike forståelser av 'likestilling' og analysere forholdet mellom likestilling og integrering.

2.3 Rettferdighet: Anerkjennelse, omfordeling og representasjon

Holst introduserer Nancy Fraser når hun utdyper sin idé om likhet forstått som likeverd. Hun definerer Frasers rettferdighetsbegrep som "alles rett til deltakelse på like vilkår" (Fraser 2003, i Holst 2013: 192). Ved å ha rettigheter som sikrer deg samfunnsdeltakelse på like vilkår, vil rettferdighet være oppnådd, hevder Fraser.

Fraser identifiserer tre hovedformer for urettferdighet: Urettferdighet som misanerkjennelse og underordning i status med grunnlag i institusjonaliserte kulturelle verdimønstre (Fraser 2002: 260); urettferdighet som skjev fordeling, økonomisk underordning med grunnlag i strukturelle egenskaper ved det økonomiske systemet (Fraser 2002: 260); og til sist, urettferdighet som mangel på politisk representasjon og grupper som ekskluderes fra demokratiet (Fjørtoft 2015). For å få bukt med denne urettferdigheten og oppnå et rettferdig samfunn med deltakelse på like vilkår, hevder Fraser at tre betingelser skal til, *kulturell anerkjennelse*, tilstrekkelig *økonomisk omfordeling* og *politisk representasjon*. Kulturell anerkjennelse skal sikre en kulturell verdsetting som uttrykker lik respekt for alle deltakere, der ingen kategorier av mennesker systematisk skal nedvurderes. Fordelingen av materielle ressurser skal sikre alles uavhengighet. Politisk representasjon skal sikre at de politiske beslutningsprosessene ikke konsekvent marginaliserer enkelte grupper, men derimot viser hensyn og gir en stemme til alle (Mollerin 2015: 15). For å oppnå rettferdighet må alle de tre

betingelsene, eller rettferdighetsdimensjonene, sees i sammenheng og samtidig kjempes for (Helseth 2015: 73). Rettferdighetsdimensjonene er ifølge Fraser sammenvevd, de kan ikke forstås som individuelle rettferdighetskamper (Fraser 2002: 261). Ved å balansere de tre betingelsene vil det være mulig å oppnå deltakelse på like vilkår og samtidig unngå et ensidig fokus på økonomiske årsaker, politiske institusjoner eller la kultur få forrang (Helseth 2015: 63).

To av Frasers betingelser for rettferdighet, omfordelingskrav og anerkjennelseskrav har ifølge Fraser blitt satt opp imot hverandre, og gjort til et enten-eller valg basert på falske motsetninger: anerkjennelsespolitikk *eller* økonomisk omfordeling (Fraser 2009: 213). Fraser hevder at det de siste tiårene har vært et ensidig fokus på anerkjennelse av kultur og hun kritiserer dette. Hun mener at fokuset på kultur ofte går på bekostning av arbeidet med økonomisk omfordeling. Fraser mener dette er svært alvorlig fordi det kan fremme økonomisk ulikhet, bidra til å understøtte brudd på menneskerettighetene, og føre til forenkling og tingliggjøring av gruppeidentiteter (Fraser 2002: 250). Samtidig påpeker Fraser at det absolutt er behov for anerkjennelsespolitikk: Hvis politikken føres på rett måte kan det bidra til redistribusjon av makt og økonomi, samt fremme samarbeid på tvers av ulikheter (Fraser 2002: 251). Rettferdighet krever både omfordeling og anerkjennelse, ingen av dem er alene tilstrekkelig (Fraser 2009: 215). Derfor bør man arbeide med alle betingelsene, også politisk representasjon, for å få bukt med sosial urettferdighet (Fraser 2009: 221).

Dahlerups likhet-forskjell-dikotomi minner om Frasers omfordeling-anerkjennelse dikotomi. I dikotomiene som de begge kritiserer, eksisterer det, noe forenklet, en idé om å gjøre noe likt gjennom å omfordele midler og på den andre siden anerkjenne at det eksisterer en forskjell. Når Dahlerup kritiserer dikotomiens forskjellsbegrep, argumenterer hun for at premisset for dikotomien er feil. Et spørsmål om likhet versus forskjell dreier seg egentlig om væren og menneskelighet – en ontologisk dimensjon. Om man i stedet sier at motsetningen til likhet heller er ulikhet, vil man mer interessant kunne snakke om "faktiske levevilkår, politiske og strategiske instanser eller mål" – en sosiopolitisk dimensjon (Dahlerup 2003: 39). Frasers betingelser for rettferdighet og Dahlerups kritikk av den ontologiske dimensjonen er spennende for å studere om forestillingene av innvandrede, og om disse innebærer rettferdighet.

2.4 Minorisering

Det er ikke bare Dahlerup og Fraser som kritiserer todimensjonale forståelsesrammer. Også Avtar Brah kritiserer bruken av minoritetsbegrepet og innvandringdebattenes tendens til å rette blikket mot kun to dimensjoner: minoriteten og majoriteten. Hun hevder bruken av ordet minoritet er en høfligere, postkolonial erstatning for uttrykket 'fargede'. Hovedkritikken

hennes mot minoritetsbegrepet retter seg mot tallfestingen av dikotomien, fordi hun hevder at maktrelasjonene som eksisterer naturaliseres og reproduseres heller enn å utfordre eksisterende maktforskjeller. Den dikotome konstruksjonen av minoritetsbegrepet tar heller ikke høyde for den multidimensjonelle makten som eksisterer innenfor hver av de to polene, og konstruerer dermed et kunstig og forenklet bilde av eksisterende forskjellsdimensjoner (Brah 2003: 620). Konsekvensen blir å sykeliggjøre og undergrave representanter for minoriteten (Brah 2003: 621). Brah bruker heller minoritetsbegrepet til å lokalisere et normativt sentrum som skiller ut noe som 'det andre', i betydningen annerledes, underordnet og problematisk. Brah bruker begrepet minorisering om de prosessene som produserer 'den/de andre' på denne måten. Samtidig som noen blir minorisert gjennom sin avstand til det normative sentrum, blir noe annet majorisert gjennom sin nærhet til det som er selvsagt innlysende riktig eller normalt (Andenæs 2010: 210). Heller enn en akse med to dimensjoner ser Brah for seg en akse med flere dimensjoner, som kan fange opp ideen om at en gruppe kan være minoritet langs en dimensjon, og være majoritet langs en annen (Brah 2003: 622).

Ved å analysere partiprogrammene ønsker jeg å studere majoriteten og 'oss' inspirert av blant annet Brah, Marianne Gullestad (2002) og Ruth Frankenberg (1993). De var alle opptatt av å flytte søkelyset fra de undertrykte gruppene over på majoritetens forståelser, og problematisere den vestlige majoritetens rolle i diskriminering og undertrykkelse.

2.5 Oppgavens problemstilling

Jeg har nå presentert ulike teoretiske perspektiv på likestilling, jeg vil undersøke hvorvidt disse perspektivene er gjenkjennelig i materialet jeg studerer, og bruke dem som utgangspunkt for å dekonstruerere betydningsinnholdet i partienes likestillingsbegrep og studere hvilke problemrepresentasjoner og subjektposisjoner som eksisterer i partiprogrammene. Problemstillingen har tre deler, og jeg kommer til å svare direkte på dem i analysen: Hvordan forstås 'likestilling' i de norske stortingspartienes innvandrings- og integreringspolitikk? Hvilke forestillinger om innvandrede konstrueres som effekt av partienes likestillingsforståelser i innvandrings- og integreringspolitikken? Og hvilke mulige konsekvenser kan dette ha for likhet og ulikhet?

3. Å studere partiprogram

For å studere bruken av likestillingsbegrepet i norsk innvandrings- og integreringspolitikk har jeg tatt utgangspunkt i kvalitativ metode. Tove Thagaard beskriver kvalitativ metode som forskningsmetoder der man genererer kunnskap for å gjøre det mulig å *forstå* og *fortolke* komplekse, sosiale fenomener (2013: 11). Ifølge Dorthe Staunæs og Dorte Søndergaard egner kvalitative metoder seg særlig til å belyse tematikker der man må forstå mangesidede og motsetningsfylte uttalelser av erfaringer, opplevelser og tolkninger (2005: 54). Stig Hjarvard vektlegger at man i kvalitativ metode søker dyp forståelse og beskrivelse av forskningsobjektets egenskaper og karakterer, og er interessert i hvordan verden fremstår for dem man studerer (1997: 74). Kvalitativ forskning inngår i tillegg i en tradisjon for å studere marginaliserte og underordnede grupper, og forskningen har kunnet bidra til å gi en stemme til samfunnsgrupper som ofte selv ikke kommer til orde (Thagaard 2013: 20).

Den kvalitative forskeren arbeider hovedsakelig med data i tekst, transkriberte intervjuer og visuelle data. Kolbjørn Slethei mener at kvantitative metoder kan bidra til å kvalitetssikre kvalitativ forskning (1999: 188), ved å for eksempel underbygge kvalitative analyser med talldata om et fenomens utbredelse. I kulturstudiene i dag er det derfor ansett som faglig legitimt og nødvendig å bruke kvantitative data (Sørensen mfl. 2008: 96). Min analyse er primært en kvalitativ dokumentstudie, supplert av kvantitative data av antallet ganger likestillingsbegrepet brukes i de forskjellige partiprogrammene.

Prosessen med å samle inn kvalitative data skjer i interaksjon mellom forsker og objektet for analysen. Jeg som forsker har derfor ikke en uavhengig og objektiv holdning til materialet (Thagaard 2013: 202). For å underbygge oppgavens pålitelighet og i hvilken grad forskningsresultatene kan etterprøves, vil jeg redegjøre for hva som faktisk står i de enkelte partiprogrammene *og* hvordan jeg har fortolket dette. Ved hjelp av sitater fra partiprogrammene blir min analyse så etterprøvbar som mulig (Thagaard 2013: 43). For å styrke troverdigheten til min forskning vil jeg gjøre forskningsprosessen transparent ved å gi detaljerte beskrivelser av min forskningsstrategi og utvalgt analysegrep, og utdype valg og innsnevringer, slik at alle deler ved forskningsprosessen kan vurderes.

I teorikapittelet har jeg også sørget for teoretisk gjennomsiktighet ved å etablere et konkretisert begrepsapparat og gitt begrepene jeg benytter et presist meningsinnhold tilpasset fenomenet jeg undersøker. Dette er også nødvendig for å styrke påliteligheten (Silvermann 2011: 360, Thagaard 2013: 203).

Oppgavens validitet handler om hvorvidt mine tolkninger kan si noe om det de hadde til hensikt å undersøke. Jeg vil derfor gå kritisk gjennom grunnlaget for empirien og vurdere om jeg har valgt ut et godt materiale og anvendt riktig bruk av teori (Thagaard 2013: 194). Jeg vil presentere utvalgene og avgrensningene mot slutten av metodekapittelet. Med utgangspunkt i disse

målene for forskningens kvalitet vil jeg videre reflektere og redegjøre for arbeidet, materialvalg og forskningsprosjektet, og den vitenskapelige kvaliteten (Grønmo 2015: 43).

3.1 Tekster som data

Dokumentstudier er en analyseform der man studerer dokumenter (Bowen 2009: 27). I dokumentstudier brukes dokumenter som er produsert for andre formål enn forskning (Tjora 2012: 162) og som eksisterer uten forskerens innblanding, slik som for eksempel partiprogram. Å studere dokumenter gir anledning til å studere den sosiale verden slik den kommer til uttrykk i en tekst, uten at teksten reduseres til enkeltindividers subjektive forståelser (Tjora 2012: 162). Likevel kan man ikke si at dokumenter er objektive beskrivelser av sosiale fenomen, de blir tvert imot skrevet og konstruert med spesifikke formål innen sosiale, økonomiske, historiske og kulturelle kontekster (Charmaz 2014: 46). Dokumenter kan altså fortelle oss om dets plass i organisatoriske omgivelser, de kulturelle verdiene som er tilknyttet dem og hvordan de organiserer sosiale relasjoner (Atkinson og Coffey 2011: 79). For å kunne forstå innholdet i dokumentet jeg analyserer er det derfor nødvendig å kjenne til dokumentets formål, originale hensikt og opprinnelig publikum (Bowen 2009: 33).

Spørsmålet man ifølge Paul Atkinson og Amanda Coffey bør stille seg når man gjør dokumentstudier, er nettopp hva slags virkelighet dokumentene konstruerer og hvordan de gjør dette (2011: 81). Jeg har valgt å gjøre en ren dokumentstudie av partiprogrammene, fordi jeg på den måten får tilgang til partiprogrammets innhold uavhengig av for eksempel informanters subjektive eller sosiale og politisk betingede forståelser av politikken (Tjora 2012: 162). I stedet rettes oppmerksomheten mot tekstens innhold og kontekst, det vi kan kalle dokumentenes formidling av egen virkelighetsforståelse. Som formidlere av en bestemt forståelse av virkeligheten, slik politiske aktører er, har de gjennom partiprogrammene anledning, makt og økonomiske ressurser til å destabilisere, opprettholde eller forsterke representasjoner (Annfelt og Gullikstad 2013: 314). Dette er et interessant utgangspunkt for en analyse.

Et viktig og sentralt aspekt ved forskningens kvalitet er de etiske utfordringene ved kvalitative metoder. I en studie av offentlig tilgjengelige dokumenter, slik som partiprogrammer, er imidlertid de etiske utfordringene mindre (Thagaard 2013: 154). Anonymitet og konfidensialitet, som er viktig når man for eksempel gjør dybdeintervjuer og deltakende observasjon, er ikke relevant når tekstene man analyserer er åpne for alle. Likevel må man alltid ha et kritisk forhold til hvilke konsekvenser forskningen kan ha.

3.2 Partiprogram som sjanger

Politikere setter dagsorden og utvikler ny politikk. Politikere og politikkutforming er derfor et relevant utgangspunkt for en analyse av ideer og virkelighetsforståelser som vil få konsekvenser for mange mennesker. Jeg har valgt å gjøre en analyse av partiprogram fordi disse er normative kilder som sier noe om hvordan de respektive partiene mener samfunnet bør bli i fremtiden (Kjeldstadli 2013: 172) og hvordan samfunnets befolkning bør styres (Atkinson og Coffey 2011: 79). Partiprogrammenes offisielle funksjon er ifølge Henry Valen og Hanne Narud å informere velgerne og det politiske system for øvrig om partienes politikk, og er dokumenter det norske folk gjerne må ta stilling til når de skal gå til valg (Valen og Narud 2004: 33). Partiprogrammene er utarbeidet i organisasjonen og vedtatt på partienes landsmøter (Heidar og Saglie 2002: 19). Politiske dokument som dette har ofte et innhold og en oppbygning som gir inntrykk av å være upersonlig ved å ha et objektivt språk. Det er de derimot ikke, partiprogrammene er preget av politiske ambisjoner basert på ideologiske tilnærminger til temaene de tar opp (Røysum 2016: 147). Jeg anser det ikke som et problem at innholdet i partiprogrammene ikke nødvendigvis er partienes utøvende politikk. Partiprogrammene sier alle noe om hvordan 'drømmescenario' i det norske samfunnet skal være og hvilken politikk partiene ønsker å praktisere de kommende årene. I denne analysens tilfelle: Hva som må gjøres for å oppnå et mest mulig likestilt og integrert Norge.

Partiprogrammene kan sies å utgjøre de politiske partienes normative hovedbudskap. De representerer politiske partiers mål, ønsker og plan for hva de vil at Norge skal bli. Jeg mener dette datamaterialet er spesielt godt egnet til å besvare problemstillingen i min masteroppgave og kartlegge hvilke forestillinger om innvandrede som konstrueres. Funn fra partiprogrammene kan tolkes og si noe om hvilke kulturelle verdier som er tilknyttet likestillingsbegrepet, hva partiene har til hensikt å oppnå og hvem dokumentet påvirker (Charmaz 2014: 46). Derfor hevder jeg at partiprogrammene har høy validitet som datamateriale til analyse av norsk likestillingspolitikk. Alle partiprogrammene ligger lett tilgjengelig på Norsk senter for forskningsdata (NSD) sine nettsider, og det er herfra jeg har lastet dem ned.

3.3 Utvalg og avgrensning

Den kvalitative forskningsprosessen kan fremstå som inndelt i ulike faser, der datainnsamling utgjør en separat del. Men slik er det nødvendigvis ikke. Ofte er det slik at forskningens ulike faser i realiteten overlapper hverandre (Thagaard 2013: 33). Utforming av problemstilling, innsamling av data, analyse og tolkning er deler av forskningsprosessen som gjennom hele arbeidet med en masteroppgave påvirker hverandre gjensidig (Thagaard 2013: 31). Dette er kanskje ekstra gjeldende for dokumentstudier. Datainnsamlingen kan i mindre grad forstås som en egen fase, fordi utgangspunktet for analysen er en allerede

eksisterende tekst (Aune 2008: 1). Jeg vil i det følgende gi en detaljert gjennomgang av analyse- og forskningsprosessen.

Masteroppgavens endelige empiriske materiale er partiprogrammene fra periodene 2013–2017 og 2017–2021, til alle stortingspartiene: Rødt, Sosialistisk venstreparti, Arbeiderpartiet, Senterpartiet, Miljøpartiet De Grønne, Kristelig Folkeparti, Venstre, Høyre og Fremskrittspartiet. Jeg har videre tatt utgangspunkt i de 31 sitatene der likestillingsbegrepet brukes i partienes innvandrings- og integreringspolitikk.

I startfasen av masteroppgavearbeidet gjennomførte jeg en kvantitativ innholdsanalyse av antallet ganger likestillingsbegrepet blir brukt i partiprogrammene fra perioden 2013–2017. Jeg søkte på ordet 'likestilling' i partiprogrammene som jeg hadde lastet ned i PDF-format, og gjorde en opptelling av begrepet. På den måten fikk jeg et grovt og tallfestet inntrykk av anvendelsen av likestillingsbegrepet. Det ble fort tydelig at partienes bruk av likestillingsbegrepet varierer i antall. Deretter gjorde jeg en mer omfattende kvalitativ innholdsanalyse av partiprogrammene fra denne perioden. Jeg organiserte informasjon fra partiprogrammene inn i ulike kategorier for å se etter sammenhengene begrepet forekommer og etter relevante funn for å videre kunne avgrense oppgaven. Jeg gikk systematisk til verks og innhentet og kategoriserte følgende data: Om likestilling defineres som partiets verdi, om partiet presenterer en definisjon av likestilling, i hvilke sammenhenger likestillingsbegrepet brukes, om partiet har et eget kapittel om likestilling og hvilke tema som inkluderes der, hvilke likestillingstiltak partiene presenterer, og om partiene velger å benytte seg av andre begrep enn likestilling. Jeg undersøkte også om likestillingsbegrepet tas i bruk i partienes kapittel om utenriks- og utviklingspolitikk, og i kapittelet om innvandring og integrering. Jeg førte all denne informasjonen, i form av direkte sitat fra partiprogrammene, inn i en tabell og var dermed i stand til å se hvordan partiene skiller seg fra hverandre, hva de er opptatt av og hvordan likestillingsbegrepet blir tatt i bruk.

Den innledende kvantitative- og kvalitative innholdsanalysen av likestillingsbegrepet dannet videre utgangspunktet for avgrensning og formulering av endelig problemstilling. For gjennom disse analysene fant jeg at nesten alle partiene bruker begrepet likestilling i sine kapittel om innvandring og integrering, og på tvers av politiske skillelinjer dermed vurderer likestilling som en viktig del av integreringsarbeidet. Disse observasjonene gjorde, sammen kunnskap om teori og eksisterende forskning, at jeg bestemte meg for å gjøre en analyse av likestillingsbegrepet i partienes innvandrings- og integreringspolitikk. Og gjennom denne prosessen fikk jeg bekreftet at det ville være hensiktsmessig å gjennomføre en dokumentstudie av stortingspartienes partiprogram. Innledningsvis arbeidet jeg med forskningsspørsmålet: *Hva er likestillingsbegrepets rolle i konstruksjonen av "det norske"?*

2013–2017	R	SV	Ap	Sp	MDG	KrF	V	H	FrP
'Likestilling'	8	72	23	5	5	26	15	1	5
'Likestilling' i sammenheng med innvandring og integrering	0	11	1	1	1	3	1	0	1

Tabell 1. Antallet ganger likestillingsbegrepet benyttes av stortingspartiene i programperioden 2013–2017. Og antallet ganger likestillingsbegrepet benyttes i forbindelse med stortingspartienes innvandrings- og integreringspolitikk, i samme periode.

I utgangspunktet så jeg for meg å gjøre analyse av partiprogrammene fra perioden 2017–2021, som alle skulle vedtas våren 2017, fordi jeg ønsket meg høy grad av aktualitet. Da jeg begynte arbeidet med masteroppgaven var imidlertid ingen av partiprogrammene for denne perioden vedtatt og jeg begynte derfor å lese og kategorisere partiprogrammene for perioden 2013–2017. Der fant jeg, som vist, mye jeg syntes var interessant og bestemte meg for å ta i bruk partiprogrammene for begge perioder. Dette gir et større, men fremdeles håndterlig datamateriale. Med utgangspunkt i en analyse av partiprogrammene som strekker seg fra 2013–2021, kan jeg si noe om hva som preger visjoner om integreringspolitikken i nesten hele tiåret vi nå befinner oss i.

Da partiprogrammene for inneværende periode ble vedtatt, gjennomførte jeg en lignende innholdsanalyse av disse.

2017–2021	R	SV	Ap	Sp	MDG	KrF	V	H	FrP
'Likestilling'	5	26	25	9	9	33	13	14	3
'Likestilling' i sammenheng med innvandring og integrering	1	2	1	1	1	3	1	2	0

Tabell 2. Antallet ganger likestillingsbegrepet benyttes av stortingspartienes i programperioden 2017–2021. Og antallet ganger likestillingsbegrepet benyttes i forbindelse med stortingspartienes innvandrings- og integreringspolitikk, i samme periode.

Jeg kunne ha valgt meg ut ett eller to partier, men det gir langt mer interessante funn når hele mangfoldet av stortingspartiene og deres politikk legges til grunn. Partiprogrammene gir også viktig informasjon om den politiske avstanden mellom partiene, og forteller således noe om deres samarbeidspotensial langs relevante konfliktdimensjoner (Valen og Narud 2004: 34). Mangfoldet på den politiske skalaen kan sies å i stor grad speile den

norske befolkningens verdier og ønsker, og gir et helhetlig bilde av de politiske meningene på Stortinget.

Jeg skrev videre en caserapport med funnene fra innholdsanalysen, og samlet sammen tekstutdragene der likestillingsbegrepet brukes i kontekst av partienes innvandrings- og integreringspolitikk. Videre kategoriserte jeg materialet. Jeg valgte bort sitatene der likestillingsbegrepet brukes i partienes tros- og livssynskapitler, for selv om jeg som forsker kan anta hvilke grupper tros- og livssynspolitikken adresserer, står det ikke eksplisitt at politikken handler om integrering. Jeg har begrenset meg til å kun ta i bruk de tekstutdragene av partiprogrammene som eksplisitt nevner 'likestilling' i et innvandring- og integreringsperspektiv.

Det er som nevnt totalt 31 sitat om likestilling og integrering av innvandrede som utgjør materialet for analysen, og analysen inkluderer alle partiene som i dag sitter på Stortinget. Jeg har med dette ikke til hensikt å si noe om partienes likestillingspolitikk som helhet, heller ikke partienes integreringspolitikk i sin helhet. Det jeg ønsker å studere er forståelsene av likestillingsbegrepet slik det oppstår i skjæringspunktet mellom partienes likestillings- og integreringspolitikk.

I likhet med Gullestad (2002) står jeg overfor den utfordringen at jeg må bruke et begrepsapparat som allerede finnes om innvandring og likestilling – begrepene jeg selv ønsker å problematisere. Jeg vil derfor ta i bruk ordene innvandret og innvandrede, så langt det lar seg gjøre. Å innvandre er noe man gjør, ikke noe man er, på den måten vil jeg gjøre et forsøk på å løsrive etniske minoriteters identitet fra det etterhvert så stigmatiserende ordet 'innvandrer' (Ashraf og Reiss 2016: 18). Når jeg har behov for å minne om at 'likestilling' er analyseobjektet mitt, så markerer jeg det med enkle anførselstegn. Jeg bruker også enkle anførselstegn for å markere distanse eller forbehold til begrepers tillagte kulturelle meningsproduksjon, slik som 'det norske'. Jeg bruker doble anførselstegn når jeg skriver direkte sitat.

3.4 Situert forskning

Min relasjon til oppgavens tematikk har betydning for tolkningene jeg kommer frem til. Mine perspektiver, interesser, utvalgte teorier og kunnskap har bidratt til en metodisk utfordring ved at mine sosialt betingede og subjektive tolkninger og forkunnskaper kan komme til å prege analysen. Allerede ved valg av tema, teori og metode tar jeg som forsker avgjørelser som vil få konsekvenser for analysen og funnene. Dermed forsvinner grunnlaget for å hevde at forskningen er en objektiv representasjon av virkeligheten (Sørensen mfl. 2008: 96). Det gjør imidlertid ikke analysen mindre sann: Mine egne erfaringer og kunnskap bør, gitt at de gjøres rede for og presenteres for leseren, heller anses som en ressurs (Leseth og Tellmann 2014: 179).

Innvandrings- og integreringspolitikk har i stor grad preget det offentlige ordskiftet i de senere år. Retoriske utspill fra både regjering og opposisjon har engasjert og provosert mange. Jeg har selv involvert meg i debatten, skrevet kronikk i VG og Klassekampen om politisk retorikk og integrering, arrangert studentfestival som har tatt opp temaet flyktninger og diskriminering, og arrangert aktiviteter for flyktninger bosatt på asylmottaket på Sandmoen i Trondheim og på Oslo integreringsmottak. Det er klart at jeg har tatt med meg en rekke forforståelser og meninger inn i arbeidet med oppgaven. Tematikken har også vært grundig belyst gjennom studiet, blant annet gjennom studier av etniske minoriteter og arbeidsinnvandring, norsk arbeidsliv, reproduksjon, likestilling, dikotome kategorier, interseksjonalitet og migrasjon for å nevne noe. I denne sammenheng har vi også blitt introdusert for Edward Said og postkolonialismen, dette vekket nysgjerrighet hos meg, og interessen for den postkoloniale har hatt innflytelse på denne oppgavens valg og tema.

Jeg er klar over deler av mine egne interesser og forforståelser, og har valgt å presentere dem her, fordi jeg mener det gir et godt utgangspunkt for refleksjon om forskningens kvalitet. Gjennom nærhet til de teoretiske begrepene før og under analysen kan jeg begrense mine forforståelsers innflytelse på tolkning og funn, ved at analysen blir mer teoretisk informert, og at jeg på den måten i større grad 'korrigerer' for egen forforståelse av tematikken.

3.5 Hva representeres problemet som?

Med oppgavens teoretiske forankring i kulturanalysen, er diskursanalysen en god strategi for å besvare oppgavens problemstilling. En diskurs er en bestemt måte å snakke om og forstå et utsnitt av verden på, og diskurser former hva som er mulig å tenke, si og mene (Jørgen og Phillips 2013: 9). Med utgangspunkt i poststrukturalismen som teoretisk tradisjon, kan diskursanalysen sees på som et fruktbart analytisk utgangspunkt. Gjennom diskursanalysen kan man studere det som er sagt og skrevet og undersøke hvilke mønstre som eksisterer i utsagnene, og hvilke sosiale konsekvenser forskjellige diskursive fremstillinger av virkeligheten får (Jørgensen og Phillips: 31). Ved å gjennomføre en diskursanalyse, kan jeg derfor undersøke partienes konstruksjon av likestillingsbegrepet i innvandrings- og integreringssammenheng, hvilke antakelser og identitetkategorier som oppstår og hvilke konsekvenser partienes forståelse av innvandrede og 'likestilling' får.

En god måte å analysere diskurser på, og analysegrepet jeg har valgt for å besvare oppgavens problemstilling, er Carol Bacchis analysegrep, som hun kaller "Hva representeres problemet som?". Analysemodellen er en poststrukturell tilnærming til diskursanalyse av politikkutforming, som kan benyttes til å analysere politiske dokumenter (Bacchi 2009: vi). I Bacchis tilnærming til diskursanalysen ligger en forståelse av diskurs som en sosialt produsert form for kunnskap, som setter grenser for og former hva det er mulig

å tenke, skrive og si om et gitt sosialt objekt eller handling (McHoul and Grace 1993, i Bacchi 2009: 35). Bacchi er opptatt av at vi ikke må undervurdere rollen språket har i konstruksjonen av verdener, problemer og personer, spesielt fordi diskursene har en sannhetsstatus hvor det eksisterer makt, og diskursene gjør det vanskelig å snakke utenfor de etablerte termene og referansene som eksisterer (Bacchi 2009: 35).

I partiprogrammer rettes det gjerne oppmerksomhet mot tilstander i samfunnet som anses å være problematiske, og som partiene ønsker å endre til det bedre. Partiene konstruerer problemrepresentasjoner, et spesifikt politisk 'problem' som er tillagt mening og verdi (Bacchi 2009: 35). Bacchi hevder at all politikkutforming må sees som et kulturelt produkt, fordi 'problemene' politikken er ment å 'løse' ikke eksisterer uavhengig av tiltakene. 'Problemene' konstrueres snarere gjennom den måten de representeres i politiske tiltak (Bacchi 2009: xi). Problemrepresentasjonene spiller en sentral rolle i hvordan mennesker i samfunnet styres, og Bacchi hevder at vi styres av problemrepresentasjoner i større grad enn av politikken selv (Bacchi 2009: xi). Kravet om likestilling, for eksempel, tar utganspunkt i problemforståelsen at det eksisterer ulikhet, og at ulikheten bør endres (Dahlerup 2003: 30).

Bacchi har utviklet seks spørsmål man kan anvende i analysen av problemrepresentasjoner. Det første spørsmålet stilte jeg til alle de 31 sitatene om likestilling og integrering, og det lyder slik: Hva er likestillingsproblemet representert til å være i partiets innvandring- og integreringspolitikk? Ved å stille dette spørsmålet har jeg kunnet identifisere problemrepresentasjonene, som sjelden står eksplisitt, men snarere gjemmer seg bak politiske tiltak og forslag til ny politikk. Ved å identifisere problemene, kom jeg deretter frem til at det eksisterer tre overordnede forståelser av likestillingsbegrepet i innvandring- og integreringssammenheng: (1) at likestilling er en verdi, (2) at likestilling er en rettighet og (3) at likestilling er en plikt. Jeg har valgt å organisere analysekapitlene etter disse tre forståelsene. Seks sitat sammenfalt ikke med dette mønsteret. Disse seks sitatene tok for seg sprikende problembeskrivelser av mangel på likestilling, eller mer tekniske situasjonsbeskrivelser med henvisning til Likestillings- og diskrimineringsombudet eller familieinnvandringspolitikken, og var ikke koblet til verdier, rettigheter eller plikter.

FrPs eneste sitat om likestilling i kontekst av innvandring- og integreringspolitikk, faller ikke inn under noen av de tre forståelsene av likestilling. De skriver: "Det er i enkelte innvandrermiljøer at likestillingen har kommet kortest. Det er derfor viktig å stimulere disse miljøene til økt likestilling. Dette er også en forutsetning for vellykket integrering" (FrP 2013: 4). Jeg vil derfor ikke inkludere FrP i den videre analysen av stortingspartienes overordnede forståelser av likestilling, men likevel avslutningsvis komme tilbake til FrP i kapittel 6.

Bacchi introduserer ytterligere fem spørsmål man kan stille i analyse av problemrepresentasjoner. Jeg har valgt å ikke systematisk benytte meg av alle disse, men har latt meg inspirere av flere av Bacchis spørsmål. Jeg har forsøkt å identifisere hvilke antakelser som eksisterer i problemene, gjennom å stille spørsmålstegn ved dikotomier, kategorier og symboler. Jeg har sett nærmere på begreper og uttrykk som sjeldent defineres og ofte tas for gitt, hvem som tillegges ansvar for problemet, hva som er 'taust' og hvem som ikke tillegges skyld. Jeg har sett etter uttrykk og begreper som gjentar seg, samt hvilke kategorier og merkelapper problemrepresentasjonene identifiserer.

Problemrepresentasjonene som konstrueres av de politiske partiene kan ha mulige effekter på menneskers liv, og disse effektene kan gjøres synlige gjennom å avdekke *subjektposisjoner*. Subjektposisjonene konstrueres gjennom diskursene og gjøres blant annet tilgjengelig for oss gjennom politikken. Subjektposisjonene skaper sosiale relasjoner, vår posisjon innenfor disse relasjonene, de sier noe om hvem vi er, hvordan vi føler om oss selv og andre, og hvem det er mulig for hver enkelt å være innenfor bestemte diskurser og problemrepresentasjoner (Bacchi 2009: 16). Begrepet brukes for å forstå hvordan forståelser av for eksempel kjønn og identitet reproduseres og endres, og hvordan personer posisjonerer og identifiserer seg (Eriksen, Ødegård og Fagertun 2007). Ifølge Iver Neumann er det spesielt relevant å se konstruksjoner av subjektposisjoner i politikken. Neumann hevder at politikk er med på å fortelle en gruppe av mennesker hvem de er for slik å skape og gjenrepresentere et handlende kollektiv (Neumann 2001: 123). Dette er nyttig begrep å benytte i analysen av partiprogrammene for å se hvilke subjektposisjoner som konstrueres og gjøres tilgjengelige i partienes likestillingspolitikk på innvandrings- og integreringsfeltet. Jeg bruker også begrepet *ontologi* i analysen for å kunne si noe om hvilke virkelighetsforståelser partienes politikk konstruerer. Ontologi betyr "læren om det som er", og tar for seg spørsmål om hva innvandrede *er* gjennom å representere noe uforanderlig og essensialistisk (Sampson 2008: 53).

Å dekonstruere problemet gjør det mulig å studere hvordan likestillingsbegrepet forstås i partienes innvandrings- og integreringspolitikk, hvilke forestillinger om innvandrede partiene konstruerer og hvilke mulige konsekvenser dette kan ha, og er nettopp derfor en god analysestrategi for å besvare oppgavens problemstilling.

4. Likestilling som verdi

I programperiodene 2013–2017 og 2017–2021 forstår Sosialistisk Venstreparti, Arbeiderpartiet, Miljøpartiet De Grønne, Kristelig Folkeparti, Venstre og Høyre likestilling som en *verdi* i kontekst av sin innvandring- og integreringspolitikk, dette uttrykker alle partiene eksplisitt. SV, KrF og Venstre skriver om likestilling som verdi i partiprogrammene for begge programperiodene, mens Ap kun gjør det i perioden 2013–2017, og MDG og Høyre kun i perioden 2017–2021. Rødt, Senterpartiet og Fremskrittspartiet nevner ikke likestilling som verdi i sine partiprogram og jeg vil derfor ikke forholde meg til disse partiene i dette kapittelet.

Ifølge Ap skal likestilling som verdi "definere vårt samfunn" og likestilling "skal ikke rokkes ved" (Ap 2013: 74). SV og Ap skriver begge at likestilling skal være noe "felles for alle" (SV 2017: 57, Ap 2013: 74). SV poengterer også at likestilling er noe "absolutt" og "grunnleggende" (SV 2013: 35, SV 2017: 57). MDG skriver at de "omfavner" likestilling som en viktig verdi "i seg selv" (MDG 2017: 62). KrF ramser opp flere verdier, herunder likestilling, og mener at de skal være "fundamentale" og skal "respekteres" (KrF 2013: 96; KrF 2017: 56). SV, Ap, MDG og KrF skriver med andre ord svært eksplisitt at likestilling er en verdi med mål og ideal for hvordan de mener det norske samfunnet skal være.

Venstre og Høyre sier lite om hvilke måter likestilling forstås som et ideal, men er sammen med de andre partiene opptatt av nødvendigheten av å kommunisere verdien likestilling i integreringsarbeidet. Venstre og KrF skriver at det er viktig at likestilling som verdi "formidles" (V 2017: 191; KrF 2017: 55), Høyre skriver at verdiene må "inkluderes på en god måte i det norske samfunnet" (H 2017: 72), SV skrives at likestilling må "støttes" opp om (SV 2017: 57), Ap skriver at vi må fortsette å "bygge" et samfunn basert på likestilling (Ap 2013; 74), MDG skriver at likestilling er en "forutsetning for å skape et inkluderende fellesskap" (MDG 2017: 62) og KrF skriver at de norske verdiene må motsette seg "holdninger og verdier som er stikk i strid med fundamentale norske verdier som likestilling (KrF 2017: 55)". I disse partiprogrammene eksisterer det en felles antakelse om at likestilling er en verdi som skal være det kjennetegnende ved Norge, denne verdien skal arbeides for, etterstrebes og aktivt formidles i møte med innvandrede til Norge.

Dette ligner funn fra tidligere forskning, som jeg refererte til innledningsvis. Hos SV, Ap, MDG, KrF, Venstre og Høyre forstås likestilling nærmest som en norsk merkevare. Som nevnt er dette tematikk som vært utsatt for et kritisk blikk av en rekke forskere. På lik linje med dem vil jeg gå analytisk til verks for å undersøke hvilke forestillinger av innvandrede som konstrueres i partiprogrammene. Partiene forstår her likestilling både som en løsning på og et tiltak mot – et eksisterende likestillingsproblem. Jeg vil ved

hjelp av Bacchis analysestrategi undersøke hva som konstrueres som problemet, da dette ikke står eksplisitt formulert i noen av partiprogrammene.

4.1 'Den ulikestilte innvandreren'

I partiprogrammene til SV og Ap fra 2013–2017, og MDG fra 2017–2021 er det mangfoldet som konstrueres som utfordringen. I SVs kapittel "Mangfold og integrering" skriver de at "samfunnet de jobber for, skal bygges på felles og absolutte verdier" (SV 2013: 35). Når SV så tydelig markerer at verdiene er "absolutte" i et kapittel om mangfold, blir det klart at mangfoldet truer verdiene mot å være noe 'felles' og gjeldende for alle. Det samme kan også leses i Ap sitt kapittel "Våre ideer; Mangfold", der de skriver at "Når samfunnet blir mer mangfoldig, må det også være tydelig i sitt fundament" (Ap 2013: 74). Det samme gjelder i MDGs kapittel "Frihet og mangfold" hvor de skriver at likestilling er en forutsetning for å skape et inkluderende fellesskap" (MDG 2017: 30). Mangfoldet truer det norske fundamentet, reglene, tradisjonene og verdiene.

I KrF sitt program for 2017–2021 beskrives det i kapittelet "Integrering og inkludering i fellesskapet" et behov for å formidle verdier til innvandrede, dermed underforstått at de innvandrede ikke har verdiene alle i Norge bør ha. KrF skriver at "vi finner også holdninger og verdier som er stikk i strid med fundamentale norske verdier", og problematiserer de 'ikke-norske' verdiene og innvandredes mangel på de fundamentale 'norske' verdiene. I samme periode skriver KrF at de "arbeider for å styrke formidlingen av verdier" og at "dette felles verdigrunnlaget med sentrale verdier som demokrati, likestilling, trosfrihet og ytringsfrihet må formidles på en tydelig og gode måte" (KrF 2017: 55). I møte med de 'ikke-norske' verdiene ser altså KrF et behov for å formidle de 'norske' verdiene på en tydelig måte til den innvandrede befolkningen. KrF skriver imidlertid at "vi finner *også* holdninger og verdier" som er i strid med norske verdier, de presiserer med andre ord at ikke *alle* innvandrede har slike holdninger. Hvilke deler av gruppen av innvandrede som har slike 'norske' verdier, og hvilke som mangler dem, forblir derimot usagt. I programperioden 2017–2021 skriver SV i kapittelet "Innvandring og integrering" at de er "opptatt av å støtte krefter i minoritetsmiljøene som kjemper for likestilling og moderne verdier". SV presiserer på samme måte som KrF at ikke *alle* minoritetsmiljøer er ulikestilte, men konstaterer likevel at verdien likestilling ikke er en verdi alle bærer og at de er nødt til å formidle og støtte opp om likestilling i disse miljøene.

Høyre gjør i perioden 2017–2021 et poeng av at "asylsøkere som får innvilget opphold, må inkluderes på en god måte i det norske samfunnet basert på verdier som demokrati, tillit, likestilling og likeverd". Dette kan forstås som at det ikke gjøres et godt nok integrerings- og inkluderingsarbeid, men det ligger også her en implisitt antakelse om at asylsøkerne står utenfor det "norske

samfunnet" og at de ikke har verdien likestilling. Venstre skriver i kapittelet "Innvandring og integrering" at "Skolen skal være tydelig i formidlingen av verdier som [...] likestilling". På samme måte som hos Høyre ligger det her en forståelse om at innvandrede ikke har verdien likestilling, men at det kan og må læres.

Partiene presenterer altså flere likestillingsproblemer, både mangfold og motstridende verdier forstås som en trussel mot 'de felles norske verdiene', mangel på god verdiformidling forstås også som et problem. Men den aller tydeligste likestillingsutfordringen er altså antakelsen om at 'innvandrere' ikke er likestilt eller har likestilling som en av sine verdier, det skrives frem en subjektsposisjon som 'ulikestilt innvandrer' i møte med majoritetsbefolkningen.

4.2 'De utenforstående'

Både SV, Ap, Venstre og Høyre omtaler "samfunnet" når de skriver om likestilling som verdi (SV 2013: 35; Ap 2013: 74; V 2017: 191; H 2017; 72). Samfunnet forstår jeg her som å være et avgrenset område der likestilling og andre verdier partiene presenterer skal virke og leves ut. Høyre skriver at "Asylsøkere som får innvilget opphold, må inkluderes på en god måte i norske samfunnet basert på verdier som [...] likestilling" (H 2017: 72). Det er med andre ord ikke en automatikk i at man blir en del av det "norske samfunnet" hvis man oppholder seg innenfor landets grenser eller har oppholdstillatelse. For det første må de innvandrede som står utenfor samfunnet aktivt inkluderes inn av *noen*, og for det andre kan det se ut som at det bare er asylsøkere med oppholdstillatelse som skal inkluderes i dette "norske samfunnet". Alle dem som er 'papirløse', venter på innvilget opphold eller på retur, skal ifølge Høyre ikke inkluderes.

Ap konstruerer også et bilde av hvem som tilhører "samfunnet", de skriver at "gjennom mange år har vi bygget opp et sett regler, tradisjoner og verdier som er felles for oss alle og som definerer vårt samfunn" (Ap 2013: 35). Hvem Ap anser for å være "vi" er uklart. Ved denne måten å uttale seg på gjør de det tydelig at de som ikke har bodd i landet de siste årene ikke er en del 'vi-et'. De nyankomne til landet tildeles en posisjon som utenforstående.

For Venstre er skolen arenaen der de innvandrede lærer om verdien likestilling, de skriver: "Det er i skolen barn og unge skal få kunnskap om [...] prinsippene som det norske samfunnet bygger på" (V2017: 191), hos Venstre blir med andre ord skolen en markør for hvor man kan tilegne seg verdien likestilling og bli likestilt.

For å få innpass i det 'norske samfunnet' må innvandrede, ifølge Ap, Venstre og Høyre, tilegne seg verdien likestilling for å integreres og bli norske. De skriver altså frem en forståelse av at innvandrede ikke er en del av det 'norske samfunnet' fordi de ikke er likestilte. SV er på sin side mer inkluderende i sin bruk av "samfunnet", de skriver at "Det samfunnet SV

arbeider for, skal byggjast på felles og absolutte verdier" (SV 2013: 35). SV skriver at samfunnet "skal bygges", i motsetning til Ap som skriver at samfunnet er ferdig "bygget". Hos SV ligger det ikke til grunn en forståelse om at samfunnet er noe ferdigbygd og statisk, men noen som stadig arbeides med. I SVs måte å formulere seg er det en mer inviterende tone til at nye samfunnsmedlemmer kan være med å bygge og forme landet

I 2017 velger SV å gå bort ifra å bruke "samfunnet" som definisjon på hvor verdiene skal virke. De skriver heller "Det må være noen grunnleggende verdier som er felles for alle som bor i Norge" (SV 2017: 57), de går dermed bort i fra det udefinerte "samfunnet" til å tydelig markere at verdiene er gjeldene for alle. KrF velger en lignende måte å uttrykke seg på når de skriver: "For KrF er det viktig at alle, både innfødte og innvandrede nordmenn [...] deler synet på viktigheten av [...] likestilling" (KrF 2017: 74). KrF gjør det helt tydelig hvem de snakker om. De deler riktignok befolkningen inn i to grupper, de "innfødte" og de "innvandrede", og ser det tydeligvis som nødvendig å skille mellom disse to gruppene når det skrives om likestilling og respekt, men tillegger begge gruppene tilsvarende ansvar for å respektere verdiene. MDG bruker ordet "fellesskap" som kan forstås tilsvarende som "samfunnet". De problematiserer at mangelen på verdien likestilling ikke vil skape "et inkluderende fellesskap". MDG mener det finnes fellesskap som ikke har verdien likestilling, men dette er et fellesskap som man ikke ønsker seg.

Oppsummert vil jeg si at SV, Ap, MDG, KrF, Venstre og Høyre anser likestilling for å være en norsk verdi som skal være felles for alle og som aktivt må formidles til innvandrede. Innvandrede konstrueres som majoritetens motpart og er ikke bærere av verdien likestilling. Til tross for nyanser i bruken av samfunnsbegrepet, konstaterer partiene uansett at verdien likestilling er en viktig del av det 'norske samfunnet', faktisk så viktig at hvis man som innvandret tilegner seg denne verdien åpnes porten og man ønskes velkommen som 'norsk'. Disse perspektivene som skrives frem i partiprogrammene er tilsvarende til Holst sin forståelse av likestilling som det identiske. Partiene vurderer verdimessig heterogenitet som et problem, og mener at mangfoldet truer det enhetlige, 'norske fellesskapet'. Ifølge partiene blir derfor løsningen å formidle og kommunisere ideen om en allmenn verdi, som reverserer det 'norske samfunnet' fra det mangfoldige ulikestilte, tilbake til det likestilte, trygge og identiske verdifellesskapet. Dette oppnås gjennom stadig formidling og repetisjon av verdien likestilling, i håp om at alle i Norge skal identifisere seg med likestilling som verdi. Forventningene disse partiene har til at innvandrede skal tilegne seg verdien likestilling kan også sees i sammenheng med forståelsen av likestilling som likhet. Der dreier det seg om å gjøre det forskjellige likt, der målet skal være at innvandrede skal ha tilnærmet like verdier som den øvrige majoritetsbefolkningen.

4.3 Majoritets merkelapper på 'de andre'

Felles for de fleste partier er at de er unyanserte i måten de omtaler grupper av innvandrede mennesker til Norge på. SV, Ap, MDG og Høyre bruker ordet "mangfold", SV, KrF og V bruker "innvandrer". Samtidig skriver SV også om et "minoritetsmiljø", KrF om "nyankomne" og Høyre om "asylsøkere". Som leser av programmene er det fortsatt uklart hvilken del av befolkningen SV, KrF og Venstre forstår som 'innvandrere', og dermed ulikestilte.

SSB definerer "innvandrere" som "personer som er født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre og fire utenlandsfødte besteforeldre" (2013), dette inkluderer også svensker og andre nasjonaliteter som 'ligner' mer på majoritetsnordmannen. Gjennom partienes påpekning av de manglende likestillingsverdiene, eksemplifisert med uttaler som: "verdier som er stikk i strid" med 'norske' verdier, impliserer partienes problemrepresentasjoner at noen viktige kulturforskjeller legges til grunn, for hvem som forstås som 'innvandrere' (KrF 2017: 56). Innvandrerbegrepet bygger på antakelser og stereotypier om hvem den innvandrede er. Innvandrede med de samme verdiene som majoriteten regnes dermed ikke som 'innvandrer'. Innvandrerbegrepet slik det brukes i partiprogrammene stemmer derfor ikke overens med SSB sin definisjon, og omtalen av gruppen innvandrede blir derfor upresis.

KrFs begrep "nyankomne" vurderer jeg som et forsøk på å nyansere mellom dem som har oppholdt seg lenge i landet og dem som nylig har ankommet, men det blir fortsatt upresist hvilke grupper av innvandrede det dreier seg om. Høyre går enda lenger i å presisere og avgrense når de bruker ordet "asylsøker", her blir det i hvertfall tydeliggjort at det ikke er snakk om vestlige innvandrede.

"Mangfold" er også et unyansert begrep. Det fremstår utydelig hva som legges i begrepet og hvem som bidrar til mangfoldet. En mangfoldig befolkning kan også være en gruppe med for eksempel ulike kjønn og kjønnsuttrykk, ulike fysiske og psykiske forutsetninger, ulik seksualitet og politisk tilhørighet, utover det vi tenker på som etnisitets- og kulturmangfold i forbindelse med innvandringstematikk.

Minoritet er også et diffust uttrykk, begrepet inkluderer for eksempel også nasjonale minoritetsgrupper som jøder. SV bruker riktignok uttrykket i sitt kapittel om innvandring og integrering, vi forstår dermed at det dreier seg om innvandrede minoriteter. SV skriver at de er "opptatt av å støtte krefter i minoritetsmiljøene som kjemper for likestilling" (SV 2017: 57), og de presiserer dermed at ikke alle i minoritetsmiljøene er ulikestilt. Men det gjør det ikke mer tydelig hvilke innvandrede minoritetsgrupper det er snakk om.

Det er altså en rekke ulike begrep og uttrykk som tas i bruk for å beskrive gruppen av mennesker som av ulike årsaker har innvandret til Norge, og i partiprogrammene nyanseres og presiseres de i liten grad. Det er verdt å merke

seg at det her er majoriteten, i form av politiske partier, som har navngitt 'merkelappene' og tillegger dem innhold. Dette fører til at oppmerksomheten rettes mot forskjellen *mellom* grupper av mennesker i Norge og hva som skiller gruppene fra hverandre, heller enn mot forskjellene *innad* i gruppene. Slik jeg viste til i kapittel 1, er flere forskere svært kritiske til å konstruere et 'vi' gjennom å gjøre minoriteten til sin motsetning. Samtidig kan det også være nødvendig å kategorisere og markere forskjell, spesielt hvis man for eksempel ønsker å styrke marginaliserte grupper. Det viktige er imidlertid å unngå å reprodusere en stereotyp forståelse av etnisitet.

4.4 Når blir du 'norsk'?

I partiprogrammene skrives det frem ulike forventninger om hva som skal til for å kunne bli likestilt og dermed en del av det 'norske samfunnet'. Som vist i avsnittet over, ligger det implisitt en antakelse om hvem de innvandrede er, og gjerne at de blir forstått som ikke-vestlige. Hvor raskt man kan likestilles etter å ha innvandret til Norge bestemmes av hvor like ens verdier er med majoritetsbefolkningens. De som ligner på 'oss', antas å være likestilte og vil derfor raskt kunne inkluderes. Det samme kan sies om hvorvidt de innvandredes verdier forstås som 'moderne' eller 'umoderne'. SV skriver at de er "opptatt av å støtte krefter i minoritetsmiljøene som kjemper for likestilling og moderne verdier" (SV 2017: 2). Jo mer 'moderne' og likere de 'norske' verdiene de innvandrede har er, desto raskere anses de for å være likestilte. Her ligger det en forståelse om at norske verdier er de mest moderne og lengst utviklede.

For både Venstre og KrF er tidsdimensjonen relevant. De skriver at verdiene kan tilegnes gjennom opplæring i skolen. Venstre skriver at "skolen skal være tydelig i formidlingen av verdier" og KrF skriver at "likestilling [...] må formidles på en tydelig og god måte i forbindelse med samfunnsfagundervisningen for nyankomne" (V 2013: 91; KrF 2017: 55). I Høyre sitt partiprogram er det kun dem med innvilget opphold som regnes som en del av det 'norske samfunnet'. Høyre legger dermed en tidsmessig og juridiske dimensjon til grunn for å kunne bli 'norsk'.

KrF gjør også en kobling mellom likestilling og "Norges kristne kulturarv" (KrF 2017: 55). Ved å være kristen er man i KrFs øyne dermed en mer sannsynlig bærer av verdien likestilling enn om man skulle tilhøre en annen religion som for eksempel Islam. Om du er kristen eller ikke blir dermed også en dimensjon som sier hvorvidt du er likestilt og hvor raskt du kan bli 'norsk'.

4.5 Forskjellsskapende likestillingsbegrep

I analysen har jeg vist at partiene anser likestilling for å være en 'norsk' verdi som skal gjelde for alle. Partiene ønsker at de innvandrede skal ha verdier som er identiske med majoritesbefolkningens verdier. I tillegg til å definere

likestilling som en felles verdi, har majoriteten kategorisert de innvandrede som "innvandrer", "minoritet", "nyankomne" og som en del av "mangfoldet", og tillagt disse gruppene rollen som 'de ulikestilte', i motsetning til den 'likestilte nordmannen'. Hvis disse gruppene tilegner seg verdien likestilling, får de – av majoriteten – en posisjon som medborger i det 'norske samfunnet'. Partiene mener idealtilstanden er at alle i Norge forstås og gjøres like ved å ha de samme verdiene, her ligger en forståelse av likestilling som det identiske til grunn. Likevel opprettholder partiene forskjellene mellom 'oss' og 'dem' når de tar i bruk et heterogeniserende begrepsapparat og gir 'dem' egne kapitler og plass i programmene. De 'andres' kvaliteter, erfaringer og alternative forestillinger om likestilling blir ikke nevnt, og ikke anerkjent som en del av fellesskapet slik Taylor (1994) hevder staten skal tilrettelegge for. Partienes likestillingspolitikk går i retning av en universalisering av likestilling som 'norsk' verdi, med assimilering som en logisk konsekvens. Om den norske politikken imidlertid hadde pekt i den andre retningen, mot opprettholdelse av forskjell, ville man kunne stå i fare for å anerkjenne og legitimere diskriminerende praksiser i minoritetsmiljøer, slik som kulturelle praksiser og ideologier som har som formål å kontrollere kvinners rettigheter (Jacobsen og Gressgård 2002: 195).

Begge disse ytterpunktene, *likhet* versus *forskjell,* forholder seg til likestilling på det Dahlerup kaller den ontologiske dimensjonen. Det er denne dimensjon partiprogrammenes problemrepresentasjon av de 'ulikestilte innvandrerne' baserer seg på. Partiene gjør likestilling til et spørsmål om hvem man 'er'. De 'ulikestilte innvandrerne' blir i kraft av å være *forskjellige* en trussel mot de 'norske', enhetlige verdiene. Dahlerup kritiserer likhet-forskjell-dikotomien fordi hun mener at vi heller enn å snakke om de innvandredes forskjellige kultur og verdi, bør la samtalen om likestilling handle om den sosio-politiske dimensjonen, en samtale om *ulikhet* og utfordringer knyttet til faktiske levekår. Dette illustrer Bacchis påstand: Vi må alltid være oppmerksomme på hva vi konstruerer som problemet, det er gjennom disse problemrepresentasjonene samfunn styres.

5. Likestilling som rettighet og plikt

Likestilling forstått som en verdi, kunne leses eksplisitt hos SV, Ap, MDG, KrF, Venstre og Høyre. En forståelse av likestilling som en rettighet og plikt fremkommer derimot bare hos et mindretall av partiene. Jeg vil starte med å analysere partienes forståelse av likestilling som en rettighet.

Rødt, Sosialistisk Venstreparti og Kristelig Folkeparti bruker et rettighetsbegrep når de skriver om likestilling i sin innvandrings- og integreringspolitikk, og sier på den måten noe om hvilke *likestillingsrettigheter* de innvandrede bør ha. Det er det ingen av de øvrige stortingspartiene som gjør, derfor vil denne analysen kun ta utgangspunkt i Rødt, SV og KrF. Forståelsen av likestilling som en rettighet kommer eksplisitt frem i SV og KrFs program fra perioden 2013–2017 og hos Rødt i 2017–2021. KrF og Rødt skriver "rettighet", mens SV bruker begrepene "rett", "forbud", "regelverk" eller skriver om rettigheter i forbindelse med Likestillings- og diskrimineringsloven. Hos de tre partiene finnes kun to forståelser av likestilling som rettighet: En idé om at likestilling er et privilegium og noe man har krav på, og at denne retten til likestilling må beskyttes. Begge disse forståelsene inngår i hvert enkelt av likestillingsrettighetene partiene presenterer. Dette fremkommer i SV sitt partiprogram når de viser til situasjoner og tilstander som krenker retten til frihet og likestilling, slik som vold mot kvinner (Sv 2013: 35) og trakassering (SV 2013: 38). Det samme fremkommer når de kritiserer den såkalte treårsregelen der ekteskapsinnvandrere mister retten til opphold hvis de skilles fra partner før tre år er gått, SV skriver at de "er svært kritisk til et regelverk som så til de grader undergraver prinsippet om likestilling [...] i ekteskapet" (SV 2013: 50). Både SV og KrF skriver om "sammensatt diskriminering" (SV 2013: 35) og "dobbel diskriminering" (KrF 2013: 17), i form av kjønn og etnisitet, som et problem som må løses med utgangspunkt i lovgivning og beskyttelse av rettigheter (SV 2013: 35; KrF 2013: 17).

Rødt har til forskjell fra de andre partiene en mer overordnet forståelse av likestillingsrettighetene: "Inkluderende minoritetspolitikk handler også om å verne om rettigheter som likestilling" (Rødt 2017: 40), og i motsetning til de andre partiene gir de ingen konkrete eksempler på likestillingsrettigheter. Rødt forstår her likestillingsrettigheter nærmest som en overordnet verdi og et ideal man skal leve opp til. KrFs tilnærming til likestillingsrettigheter kan også minne om likestilling forstått som en verdi, fordi KrF vurderer det som nødvendig å lære de innvandrede spesifikke normer og verdier. KrF skriver: "deler av innvandrerbefolkningen har vokst opp i kulturer der mange har et annet forhold til seksualitet og likestilling enn i Norge [...]. Det er viktig at de som kommer til Norge blir introdusert for norske normer og regler, og hvilke plikter og rettigheter både kvinner og menn har" (KrF 2013: 17). Hos Rødt og KrF forstås dermed likestillingsrettighetene som tydelig verdiladede, på samme vis som

funnene i forrige kapittel, forstår Rødt og KrF likestilling som et overordnet ideal som må kommuniseres i integreringsarbeidet.

5.1 Rettighetsmangel

Partiene Rødt, SV og KrF forstår likestillingsrettighetene som løsninger på et eksisterende likestillingsproblem, enten de poengterer behovet for nye likestillingsrettigheter eller ønsker beskyttelse av allerede eksisterende likestillingsrettigheter. Men hva forstås da som likestillingsproblemene i partiprogrammene?

Rødt skriver at inkluderende minoritetspolitikk handler om å verne om retten til likestilling (Rødt 2017: 40), og SV og KrF påpeker at vold og sammensatt diskriminering foregår og hindrer likestilling (SV 2013: 35; KrF 2013: 17). I tillegg viser SV til ekteskapsinnvandringen som en problematisk praksis som "undergraver prinsippet om likestilling og frihet i ekteskapet" (SV 2013: 50). Ifølge Rødt, SV og KrF er det især juridiske mangler som hindrer den innvandrede befolkningen i å bli likestilt, og det er et behov for å i større grad sikre og håndheve likestillingslover for grupper av innvandrede, samt utarbeide et lovverk som i større grad kan beskytte innvandrede. Jeg identifiserer derfor en problemrepresentasjon som sier at innvandrede mangler, eller har et for svakt vern av de rettighetene som skal sikre likestilling og hindre dobbel diskriminering og trakassering.

KrF hevder at den innvandrede befolkningen mangler kunnskap om "hvilke plikter og rettigheter både kvinner og menn har" og mener at de i større grad må bli "introdusert for norske normer og regler" (KrF 2013: 17). Jeg identifiserer enda en problemrepresentasjon hos KrF, som sier at innvandrede ikke har god nok kunnskap om hvilke rettigheter som eksisterer eller kunnskap om rettighetene de har krav på. Mangelen på kunnskap om rettighetene er altså til hinder for den innvandrede befolkningens mulighet for å bli likestilt. Problemene kan her enten plasseres i omgivelsene, i lovverk og regulering, eller hos de innvandrede selv, og dette er interessant å utforske videre.

Rødt, SV og KrF ser det som nødvendig å eksplisitt omtale likestillingsrettigheter i sin innvandring- og integreringspolitikk, og hevder dermed at innvandrede behøver alternative rettigheter og ekstra beskyttelse for å kunne bli likestilt. Partienes tiltak og påfølgende problemrepresentasjoner kan slik sies å ha til hensikt å styrke og beskytte gruppen av innvandrede og øke deres muligheter til å leve et likestilt liv. Partiene ønsker å gi de innvandrede rettigheter som svarer til deres antatte behov, slik som for eksempel sammensatt diskriminering på bakgrunn av kjønn og etnisitet (Sv 2013: 35, Krf 2013: 17), og å informere om hvilke rettigheter de har krav på (Krf 2013: 17). I denne fremstillingen kjenner vi igjen det Holst beskrev som likhet som likeverd, der hun legger til grunn en idé om at alle mennesker har lik verdi, og at retten til

frihet og likestilling begrunnes på bakgrunn av antatte ideer om menneskers situasjon og særlige sårbarhet (Holst 2013: 192).

Jeg vil nå gå fra partienes likestillingsrettigheter, til å analysere partienes likestillingsplikter, før jeg vil studere hvilke subjektposisjoner som kommer til syne i partienes likestillingsrettigheter og -plikter.

5.2 "Gjør din plikt, krev din rett"

Rettigheter er gjensidig bekreftende og uløselig knyttet til plikter, hevder Brochmann og Hagelund, slik det også ble formulert i arbeiderbevegelsens tradisjonelle slagord, "gjør din plikt, krev din rett" (2010: 102). Denne tanken reflekterer forholdet mellom individ og kollektiv, der kollektivet pålegger individet noen plikter som gagner gruppen, og som ved å utføres, fører til bekreftelse fra gruppen (Brochmann og Hagelund 2010: 102). Røysum hevder at målet med integreringen av innvandrede nettopp er å vektlegge *både* rettigheter og plikter, og at det er en toveisprosess der man både skal motta goder og oppfylle forventede krav (Røysum 2016: 144).

Jeg finner både likestillingsrettigheter og -plikter i partiprogrammene, så det gjensidige forholdet mellom plikt og rett finnes altså også her. Som vist har både Rødt, SV og KrF presentert flere likestillingsrettigheter de mener innvandrede har krav på. Sosialistisk Venstreparti, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet er partiene som adresserer krav om oppfyllelse av *likestillingspliktene*, øvrige partier er ikke inkludert i kommende analyse. Både SV og KrF presenterer både likestillingsrettigheter og -plikter i sine partiprogram, mens Rødt derimot kun holder seg til rettigheter og Sp kun til plikter.

Sammenlignet med representasjonene av likestilling som verdi og rettighet, kan ikke likestillingspliktene partiene stiller til de innvandrede leses eksplisitt. Ord som krav, plikt og forventninger brukes sjeldent. Pliktene kommer imidlertid til uttrykk gjennom partienes forventninger til deltakelse i det 'norske samfunnet'. Disse forventningene om oppfyllelse av likestillingspliktene finner jeg i partiprogrammet til SV og Sp fra 2013–2017 og KrF sine partiprogram fra 2013–2017 og 2017–2021.

Likestillingspliktene stilles i hovedsak til den innvandrede befolkningen, med unntak av ett politisk tiltak som også henvender seg til majoritetsbefolkningen: SV skriver at det skal arbeides med å "forebygge vold og trakassering", og ansvaret legges dermed på "plikta arbeidsgivere og offentlige styresmakter har til å arbeide for likestilling og ikke-diskriminering" (SV 2013: 38).

5.3 Arbeidsledighet og overgrep – et hinder for 'likestilling'

Det er i relasjon til temaene arbeidsliv og vold, at partienes bruk av likestillingsplikter på innvandrings- og integreringsfeltet dominerer, og SV, KrF og Sp adresserer konkrete, politiske tiltak på dette feltet. Når likestilling forstås som en plikt, og pliktene adresseres gjennom arbeids- og voldsrelaterte temaer, er det interessant å stille følgende spørsmål: Hva forstår SV, Sp og KrF som likestillingsproblemet?

Om arbeidsliv skriver SV: "flere minoriteter, særlig minoritetskvinner, skal komme i arbeid" (SV 2013: 37). Sp skriver at det er et viktig mål "å sikre at også innvandrerfamilier blir toinntektsfamilier" (Sp 2013: 20), og KrF skriver at det er viktig at innvandrede "raskt får god kunnskap om "blant annet arbeidsliv" (KrF 2017: 56). De tre partiene mener innvandrede mangler kunnskap om norsk arbeidsliv, og at for mange går arbeidsledige og SV, Sp og KrF vurderer dette som et likestillingsproblem.

Om vold skriver KrF at flyktninger med barn må "gjennomgå foreldreveiledningskurs og få en innføring i norsk [...] barnevern" (KrF 2017: 56), samt at økt bevissthet om hvilke plikter og rettigheter som eksisterer "kan [...] være nøkkelen for å bekjempe kjønnslemlestelse og tvangsekteskap" (KrF 2013: 17). Vold er en gjenganger både når det skrives om likestillingsrettigheter og -plikter, og i begge tilfeller er det SV og KrF som tar opp denne tematikken. Hos Krf finner jeg en problemrepresentasjon som sier at fraværende kunnskap om likestilling og mangel på inkludering av minoritetsmødre i "det norske samfunnet" vil føre til "kjønnslemlestelse og tvangsekteskap" (KrF 2017: 56, KrF 2013: 17). KrF mener at en uopplyst innvandret befolkning er et likestillingsproblem. Hos SV eksisterer en alternativ problemkonstruksjon – som både tar for seg arbeid og vold – nemlig at arbeidsgivere ikke arbeider godt nok med likestilling og ikke-diskriminering, og dermed heller ikke tar et stort nok ansvar for å "forebygge vold og trakassering" på arbeidsplassen (SV 2013: 38). Uavhengig av hvem som tillegges ansvaret for vold og trakassering, eksisterer det, i både SV og KrF sitt partiprogram, en problemkonstruksjon som sier at innvandrede er utsatt for vold og overgrep, og at dette hindrer dem i å bli likestilt.

Slik jeg leser tekstene tildeler KrF og SV i størst grad de innvandrede ansvaret for å oppfylle likestillingspliktene. Kravene som stilles til de innvandrede lyder: "minoritetskvinner *skal* komme i arbeid" (SV 2013: 37), "alle flyktninger med barn [...] *skal* gjennomgå foreldreveiledningskurs" (KrF 2017: 56) og bli "introdusert for [...] hvilke *plikter* og rettigheter både kvinner og menn har" (KrF 2013: 17, mine uthevinger). SV pålegger som sagt majoriteten, nærmere bestemt arbeidsgivere og offentlige styresmakter, ansvaret for mangelen på likestilling i ett av sine forslag til likestillingsplikter (SV 2013: 38). Likevel er det her en spenning i hvem som beskrives som ansvarlige. SV mener at arbeidsgiver er ansvarlig for gode arbeidsplasser, men det er de

innvandrede selv er ansvarlige for å komme i jobb. Sp, på sin side, fraskriver de innvandrede aktørskapet og mener at det er majoriteten som skal ta ansvaret for å "*sikre* at også innvandrerfamilier *blir* toinntektsfamilier" (Sp 2013: 20, min utheving). SV og KrF tillegger majoriteten en mer passiv rolle, som skal ha et ansvar for å "introdusere" (KrF 2013: 17), gi "innføring" (KrF 2017: 56) og ha en "målretta innsats" (SV 2013: 37) for økt likestilling.

5.4 Subjektposisjoner for 'ulikestilt innvandrerkvinne'

Jeg vil nå undersøke hvilke forventninger til atferd, og dermed effekter, som eksisterer i toveisintegreringens likestillingsrettigheter og -plikter, nærmere bestemt temaene arbeid og vold. Gjennom en analyse av de tilgjengelige subjektposisjonene vil jeg undersøke hvilke forventninger til oppfyllelse av rettigheter og plikter som eksisterer, og hvilke forestillinger om innvandrede som konstrueres. Denne delen av analysen tar for seg både likestillingsrettighetene og -pliktene hos Rødt, Sv, Sp og KrF.

Som beskrevet i kapittel 4, brukes det en rekke 'merkelapper' og kategorier for å omtale gruppen av innvandrede til Norge. Det samme foregår når likestilling forstås som en rettighet og som en plikt. Alle fire partiene bruker ordet "innvandrer" (Rødt 2017: 40, SV 2013: 50, Sp 2013: 20, KrF 2013: 17), SV skriver "etnisitet" (SV 2013: 35), og Rødt skriver om "minoritet" (Rødt 2017: 40). Både SV og KrF skriver om "minoritetskvinner" (SV 2017: 37, KrF 2013: 17), KrF skriver i tillegg om "minoritetsmødre" (KrF 2013: 17).

Hos KrF og SV vektlegges med andre ord den innvandredes kjønn helt eksplisitt, og "minoritetskvinne" introduseres som en selvstendig kategori. SV skriver også om vold mot kvinner i sitt kapittel om mangfold og integrering (SV 2013: 37), og i deres forslag om endringen av treårsregelen for ekteskapsinnvandring ligger det en kjønnsdimensjon til grunn i forståelsen av tvang som grunnlag for ekteskapsinnvandring (SV 2013: 50). Den samme implisitte forståelsen finner vi hos Sp, når de skriver om toinntektsfamilier (Sp 2013: 20). Her er det god grunn til å anta at det først og fremst er kvinnens lave arbeidsdeltakelse som adresseres som problemet. Hos både SV, Sp og KrF oppstår det en tydelig figur i problemreprestenasjonene: 'innvandrerkvinnen'. Partiene vurderer henne verken bare som kvinne, eller bare som 'innvandrer', men konstruerer en interseksjonell subjektposisjon. Jeg finner ikke spor av denne subjektposisjonen hos Rødt. 'Innvandrerkvinnen' konstrueres ved å være den likestilte majoritetens, ulikestilte motsetning. Med utgangspunkt i arbeidsledighet og mishandling forstått som hindre for likestilling, vil jeg undersøke hvilke forestillinger av 'innvandrerkvinnen' som konstrueres.

Voldsoffer

KrF skriver om "minoritetskvinner" i forbindelse med dobbel diskriminering, og om "minoritetsmødre" i forbindelse med kjønnslemlestelse og

tvangsekteskap (KrF 2013: 17). SV skriver i sitt kapittel "Mangfold og integrering" at vold mot kvinner innskrenker retten til frihet og likestilling (SV 2013: 37), mens treårsregelen kan føre til utnytting, vold og mishandling (Sv 2013: 50). Og i SVs forslag til likestillingsplikter trekkes arbeidsgivers ansvar for forebygging av vold og trakassering frem (SV 2013: 38). KrF og SV kobler konsekvent innvandrede kvinners likestillingsrettigheter til vold. 'Innvandrerkvinnen' fremstilles som underdanig, undertrykt og som et voldsutsatt offer, som ulikestilt og uten kunnskap om likestillingsrettighetene hun faktisk har. Hun forstås ikke som en aktiv aktør, men som mottaker av politiske tiltak som skal hindre henne i å utsettes for vold.

Kvinne uten arbeid

SV, Sp og KrF forstår deltakelse i arbeidslivet som en nødvendig faktor for å oppnå likestilling, men denne plikten viser seg å først og fremst å gjelde kvinnen. SV skriver at en "målretta innsats for at flere minoriteter, da særlig minoritetskvinner, skal komme i arbeid, er viktig både for økonomisk selvstendighet, integrering og likestilling" (SV 2013: 37). SV mener altså at likestilling oppnås dersom de kommer seg i jobb. Det samme står på spill hos Sp når de skriver at "Likestilling er en helt fundamental del av integreringen" i samme avsnitt som de skriver at de vil "sikre at også innvandrerfamilier blir toinntektsfamilier (Sp 2013: 20)". Problemrepresentasjonen knyttet til arbeidsdeltakelse er i hovedsak forstått som innvandrede kvinners lave yrkesaktivitet, der resultatet blir ulikestilling (SV 2013: 37, Sp 2013: 20), økonomisk avhengighet, fattigdom (Sp 2013: 20), og at innvandrede kvinner dermed ikke lar seg integreres (SV 2013: 37).

Hos SV, Sp og KrF er det en tydelig og nærmest uløselig kobling mellom arbeidsliv og likestilling for innvandrede kvinner, gjenkjennelig fra norsk kvinnekamp og frigjøringsprosjektet (Solheim 2005: 387). Hvorvidt likestilling brukes som argument for å få kvinner i ut i arbeid, eller om økt arbeidsdeltakelse er et argument for likestilling av kvinner, blir tilsvarende spørsmålet om høna og egget: det er ikke mulig å si hva som er årsak og hva som er virkning.

Undertrykt

I Rødt og SV sine partiprogram kobles likestillingsrettighetene til ideen om frihet og frigjøring. SV skriver i kapittelet "Mangfold og integrering" om den "fundamentale retten mennesket har til frihet", og at krenkelser av denne retten slik som "vold mot kvinner" er "et hinder for likestilling" (SV 2013: 37). SV skriver også om familieinnvandring og er kritisk til hvordan regelverket om ekteskapsinnvandring "undergraver prinsippet om likestilling og frihet i ekteskapet" (SV 2013: 50). Rødt skriver at "inkluderende minoritetspolitikk handler om å verne om rettigheter som likestilling, religionsfrihet og ytringsfrihet", og antar dermed at innvandrede mangler frihet, men denne ideen

kan ikke kobles til 'innvandrerkvinnen', fordi Rødt ikke omtaler kjønn direkte (Rødt 2017: 40).

Når SV skriver at å komme i arbeid er viktig for økonomisk selvstendighet og likestilling (SV 2013: 5, SV 2013: 37), blir lønnsarbeid og økonomisk selvstendighet forstått som en norm for hva det vil si å være en likestilt og frigjort kvinne, gjenkjennelig fra den likestillingspolitiske historien. Slik konstruerer SVs problemrepresentasjoner ikke bare et likestillingsideal, men også et frigjøringsideal, og hevder dermed at ulikestilte kvinner ikke er fri, og den manglende frigjøringen gjøres til et likestillingsproblem.

Simpelthen 'innvandrerkvinne'

I sin analyse av Meldingen til Stortinget "Helhetlig integreringspolitikk" (Meld. St. 6 2012–2013) argumenterer Røysum for at det skapes forenklede bilder av innvandrede kvinner. Hun hevder at strukturelle forhold som arbeidsledighet, diskriminering, flyktningbakgrunn, mangel på høyere utdannelse og mange av kvinnenes store omsorgsoppgaver ikke inkluderes i forklaringene på hvorfor innvandrede kvinner ikke er i jobb (Røysum 2016: 153). Som Røysum finner heller ikke jeg noen andre faktorer i stortingspartienes likestillingspolitikk enn at disse kvinnene simpelthen forstås som ulikestilte i kraft av å være 'innvandrerkvinner'. Dette vil jeg også komme tilbake til i kapittel 6.

Denne stereotypiske fremstillingen av 'innvandrerkvinnen', som arbeidsledig, voldsoffer, ufri, uopplyst og ulikestilt, tar heller ikke høyde for forskjellene innad i kategorien 'innvandrer'. På samme måte som Røysum (2016: 157), finner jeg at forskjeller innenfor den mangfoldige gruppen minoritetskvinner viskes ut til fordel for en enhetlig forståelse av innvandrede kvinner. Konsekvensene blir at det hos SV, Sp og KrF konstrueres antakelser om en stor gruppe kvinner, som både kan være helt feilaktige og mangelfulle. Dette gjør at hele gruppen av innvandrede kvinner minoriseres. Dette skjer på bakgrunn av en påpekning av kulturelle og etniske forskjeller, forstått som underforståtte og ontologiske egenskaper hos innvandrede, og det er dette som gjøres til likestillingsproblemet hos SV, Sp og KrF.

Som ledd i at 'vi-et' konstrueres i relasjon til den minoriserte 'innvandrerkvinnen', majoriseres den øvrige befolkningen gjennom sin nærhet til det 'innlysende og normale'. Partiene konstruerer med andre ord ikke bare majoritetens forståelse av innvandrede til Norge, men gir gjennom 'innvandrerkvinnen' et svar på hvem 'vi' er. 'De ulikestilte innvandrerkvinnene' settes opp imot 'de norske' kvinnene, som forstås som allerede å være en toinntektsfamilie, i jobb, og fri fra vold i nære relasjoner – kort sagt likestilte. Likestilling forstås som en iboende egenskap og verdi hos majoritetskvinnene, akkurat som likestilling forstås som en ikke-eksisterende egenskap hos de innvandrede.

Jeg mener en forståelse av likhet som likebehandling, ideen om at like tilfeller skal behandles likt, og ulike tilfeller ulikt, gjør seg gjeldende i

subjektposisjonen ‘innvandrerkvinne’. Innvandrede blir gjort til ‘ulike tilfeller’ gjennom ontologiske antakelser, og det stilles derfor andre krav til dem enn til majoriteten. Dekonstruksjonen av ‘innvandrerkvinnen’ slik hun fremkommer i partiprogrammene, viser at også likestillingsrettighetene dermed heller ser ut til å preges av ideen om likhet som likebehandling, snarere enn likeverd (Holst 2013: 192).

6. Likestillingspolitikkens potensielle konsekvenser

Jeg har nå analysert hvordan likestillingsbegrepet blir forstått som verdi, rettighet og plikt i stortingspartienes innvandrings- og integreringspolitikk, og hvilke forestillinger om innvandrede som eksisterer der, spesielt tydelig i subjektposisjonene 'ulikestilt innvandrer', 'arbeidsledig innvandrerkvinne', 'undertrykt innvandrerkvinne' og 'innvandrerkvinnen som voldsoffer'. Ved hjelp av Frasers tre betingelser for rettferdighet og tre teorier om integrering vil jeg i det følgende undersøke hvilke mulige effekter disse forestillingene kan ha for likhet og ulikhet.

6.1 Urettferdige rettigheter og plikter

Den kritiske kjønnsforskningen har ifølge Hannah Helseth (2006) alltid hatt rettferdighet som mål, og jeg ønsker å diskutere hvorvidt effekten av problemrepresentasjonene og forestillingene om innvandrede i partienes likestillingspolitikk innebærer rettferdighet. Holsts definisjon av Frasers rettferdighetsprinsipp, "retten til deltakelse på like vilkår" (Fraser 2003, i Holst 2013: 192), er et interessant utgangspunkt for et studie av partienes likestillingsrettigheter og -plikter. Fraser argumenterer for at både kulturell anerkjennelse, økonomisk omfordeling og politisk representasjon er nødvendig for å oppnå et rettferdig samfunn, og jeg vil nå se hvorvidt effektene av likestillingsrettighetene og -pliktene partiene presenterer kan sies å oppfylle Frasers krav om gjensidig fokus på alle tre betingelsene. På den måten kan jeg bruke Frasers rettferdighetsbegrep til å dekonstruere partienes likestillingspolitikk.

Jeg vil begynne med å undersøke hvorvidt kulturell anerkjennelse inngår i partienes likestillingspolitikk. Rødt, SV, Sp og KrF, som alle forstår likestilling som en rettighet eller en plikt, anerkjenner at innvandrede som gruppe har andre behov og utgangspunkt enn majoriteten. Deres forslag til tiltak som tar opp ekteskapsinnvandring (SV 2013: 50), sammensatt diskriminering (SV 2013: 35, KrF 2013: 17) og arbeidsledighet (Sp 2013: 20) er eksempler på dette, samt anerkjennelsen av at innvandrede "har med seg en annen kulturforståelse" og derfor trenger kunnskap om norsk arbeidsliv og familieliv (KrF 2017: 56). I alle disse eksemplene påpeker SV, Sp og KrF kulturelle, etniske og språklige forskjeller mellom majoritets- og minoritetsbefolkningen og anerkjenner dermed at det eksisterer et kulturelt og etnisk mangfold av mennesker i Norge. Skal vi derimot følge Frasers 'oppskrift' på rettferdighet, handler kulturell anerkjennelse om mer enn kun å påpeke at forskjeller eksisterer. Først når det eksisterer kulturell verdsetting som uttrykker lik respekt for alle deltakere, kan man si at undertrykte grupper anerkjennes, at innvandredes status er hevet og at

de er fullverdige medlemmer i den sosiale interaksjonen (Fraser 2012). Subjektposisjonen 'innvandrerkvinne' er et godt eksempel på hvorfor SV, Sp og KrF ikke oppfyller dimensjonen om kulturell anerkjennelse. Partiene forstår kvinnene de omtaler som ulikestilte i kraft av deres kulturelle bakgrunn og etniske tilhørighet, og de skaper dermed et forenklet bilde av innvandrede kvinner. Toinntekstfamilien, deltakelse i arbeidslivet, kvinners økonomiske selvstendighet og frihet i ekteskapet fremstilles som de eneste gyldige likestillingsidealene, definert med utgangspunkt i hva innvandrede kvinner mangler og ikke er. Disse likestillingsrettighetene og -pliktene er definert av partiene, som representanter for majoriteten. Likestillingsidealene, i form av bestemte verdier og fortolkningsrammer, påtvinges de innvandrede, og politikken skaper en kulturell dominans som ekskluderer og ser ned på innvandrede kvinners egen forståelse av hva likestilling innebærer. Både subjektposisjonen 'innvandrerkvinne' og 'den ulikestilte innvandrer', som jeg analyserte frem i kapittel 4, viser at det ikke er rom for at kulturell anerkjennelse kan gå på bekostning av partienes etablerte idé om likestilling og utelukker alternative forståelser av likestilling. Majoritetens kulturelle dominans og subjektposisjonene majoriteten konstruerer, gir dermed innvandrede, og spesielt innvandrede kvinner, status som underordnede. I partienes likestillingspolitikk, på innvandrings- og integreringsfeltet, eksisterer det dermed en kulturell miskjennelse snarere enn anerkjennelse.

Både SV, Sp og KrF skriver om likestillingsrettigheter- og plikter som ved første øyekast kan se ut til å dekke Frasers andre rettferdighetskrav om økonomi. De skriver blant annet om omfordeling i form av lønn og arbeidsforhold. SV mener at minoritetskvinner skal komme i arbeid fordi det er viktig for økonomisk selvstendighet, integrering og likestilling (SV 2013: 37). Sp skriver seg inn i samme problemforståelse når de skriver om toinntektsfamilien som nødvendig for å hindre fattigdom (Sp 2013: 20). KrF på sin side er opptatt av å dele kunnskap om hvordan norsk arbeidsliv fungerer (KrF 2017: 56). Forslagene om å få flere kvinner ut i arbeid fremmer forslag om omfordeling av inntekt, og arbeidet for ikke-diskriminering på arbeidsplassene kan bidra til omorganisering av arbeidslivet, akkurat slik Fraser etterspør (SV 2013: 37, SV 2013: 37, Sp 2013: 20). I likestillingspolitikken for innvandrede foreslår imidlertid ingen av partiene strukturelle økonomiske endringer. Den dominerende og mest synlige fortellingen ser heller ut til å være subjektposisjonen 'innvandrerkvinne' og kulturelle forklaringer på hvorfor innvandrede kvinner ikke deltar i arbeidslivet. Lav arbeidsdeltakelse blant innvandrede kvinner forstås ikke som et strukturelt eller urettferdig problem ved det norske arbeidsmarkedet, problemet forklares heller med innvandredes kultur.

Frasers siste rettferdighetsdimensjon, politisk representasjon, er det få av partiene som adresserer. Rødt sin politikk om å verne "rettigheter som likestilling, religionsfrihet og ytringsfrihet" (Rødt 2017: 40) leser jeg som å

invitere den innvandrede befolkningen inn i norsk ordskifte og i norsk politikk. Rødts forslag er likevel veldig vagt, og sier ingenting eksplisitt om politisk representasjon. Bortsett fra denne setningen i Rødts kapittel "Minoritetspolitikk", er det ingen av de andre partiene som knytter likestilling til et spørsmål om innvandredes rettigheter eller plikter til politisk representasjon eller demokratiske deltakelse.

Som nevnt hevder Fraser at to av de tre betingelsene for rettferdighet har blitt satt opp imot hverandre og gjort til en dikotomi: anerkjennelsespolitikk eller økonomisk omfordeling. Dahlerups likhet-forskjell-dikotomi, minner om Frasers omfordeling-anerkjennelse-dikotomi. I begge dikotomiene eksisterer det en idé om gjøre noe likt gjennom å omfordele midler, og på den andre siden anerkjenne at det eksisterer forskjell. På lik linje med Dahlerups kritikk av likhet-forskjell-dikotomien, som jeg i forrige kapittel viste at baserer seg på ontologiske problemrepresentasjoner snarere enn faktiske sosiopolitiske ulikheter, søker Frasers rettferdighetsprosjekt å kritisere noe lignende. Fraser introduserer omfordeling-anerkjennelse som nødvendige komponenter for å oppnå rettferdighet, men mener at det er lite hensiktsmessig å forstå omfordeling og anerkjennelse som to motsetninger. Urettferdighet skyldes ikke økonomi alene, heller ikke mangel på respekt, for i praktiske kamper for rettferdighet kan ikke underordnede grupper oppnå deltakelse på like vilkår kun gjennom én form for rettferdighet. Målsettingen må heller være å utarbeide en tilnærming som kan romme og harmonisere både omfordeling og anerkjennelse, samt politisk representasjon og det er *det* som potensielt vil føre til rettferdighet (Fraser 2009: 221).

I denne oppgaven analyserer jeg likestillingsbegrepet i kontekst av innvandrings- og integreringspolitikk, og kan således ikke si noe om rettferdighet verken i likestillings- eller integreringspolitikken i sin helhet. Det jeg i denne analysen derimot kan se, er hvilke former for urettferdighet som reproduseres som effekt av partienes likestillingspolitikk på innvandringsfeltet. Analysen viser at partiene Rødt, SV, Sp og KrF i liten grad inkluderer spørsmål om lav demokratiske deltakelse eller urettferdige økonomiske strukturer når de skriver om likestilling i innvandrings- og integreringspolitikken, og politikken kan dermed sies å opprettholde urettferdighet på disse områdene. Partiene oppfyller heller ikke rettferdighetskravet om kulturell anerkjennelse: hos SV, Sp og KrF ser det ut som at misanerkjennelse av innvandredes kultur ikke vurderes som urettferdig i kontekst av likestilling, og det eksisterer nærmest en motsatt forståelse av rettferdighet enn den Fraser gir. Anerkjennelse av kultur, her forstått som ulikestilling og alternative forståelser av likestilling, forstås av SV, Sp og KrF som det urettferdige. En lignende forståelse kan leses ut av funnene fra kapittel 4, det det heller ikke opp for alternativer til verdien likestilling.

Både Dahlerups og Frasers kritikk av dikotomiene har bidratt til mer enn å kartlegge urettferdighet og til dekonstruksjon av dikotomier. Jeg finner at både Dahlerup og Fraser kan brukes til å kritisere de ontologiske antakelsene om

innvandrede til Norge som råder i likestillingspolitikken. Fraser hevder også at man hindrer deltakelse på like vilkår gjennom å tillegge innvandrede byrder i form av overdrevet fokus på tildelt 'forskjell' eller ved å underkjenne deres særegenhet (Fraser 2009: 228). I min analyse finner jeg at antatte iboende kulturelle egenskaper ved innvandrede dominerer og at makten ligger hos partiene og majoriteten, som gjennom problemrepresentasjoner konstruerer subjektposisjoner.

Rettferdighet oppnås ikke ved en samtale om hvem vi antar at innvandrede til Norge i sin 'essens' – innerst inne eller 'egentlig' – *er*. Ifølge Dahlerup og Fraser er den konstruktive løsningen å heller utjevne *ulikheter* knyttet til faktiske levekår, eller benytte oss av både anerkjennelse *og* omfordeling for å bekjempe urettferdighet på en god måte. Med andre ord må de kulturelle undertekstene i de økonomiske prosessene både synliggjøres og kritiseres, på lik linje som de økonomiske undertekstene i de kulturelle praksisene må synliggjøres og kritiseres. Dimensjonen politisk representasjon må også være en avgjørende faktor. Fraser skriver: "ingen kamp for anerkjennelse av forskjell og økonomisk omfordeling, uten kamp for representasjon" (Fraser 2006, i Helseth 2006)". Hvis vi både evner å ha en samtale om urettferdige økonomiske strukturer, økt representasjon av innvandrede i politiske og demokratiske fora, og la innvandredes status sidestilles med 'vår', vil innvandrede kunne oppnå rettferdighet innenfor feltet av likestilling.

6.2 'Umoderne' likestillingsverdier

Døving (2009) hevder at det finnes tre samfunnsfaglige teorier som egner seg til å forstå hva som skal til for å skape et godt, integrert samfunn: Evolusjonisme, funksjonalisme og multikulturalisme. Disse prinsippene om integrering legger tydelige premisser for de politiske tiltakene i integreringsarbeidet, og sier samtidig noe om hvilke mulige effekter likestillingspolitikken rettet mot innvandrede har. Avslutningsvis vil jeg derfor undersøke hvilke overordnede integreringsprinsipper partienes likestillingspolitikk kan sees i lys av, både likestillingsverdiene, -rettighetene og -pliktene.

Evolusjonisme baserer seg på ideen om at de innvandredes kultur må gå igjennom en sivilisatorisk utviklingsprosess, fra deres 'primitive' samfunn til vårt komplekse og 'siviliserte' samfunn (Døving 2009: 67). I evolusjonismen vurderes dette som nødvendig for at kulturen den innvandrede har med seg skal kunne leve opp til kulturen i landet den innvandrede har kommet til. Denne ideen er ifølge Døving ikke veldig utbredt i dag, men det finnes fortsatt spor av forestillingen om at verdens utvikling er lineær og at kultur bør forstås som et produkt av denne lineære utviklingen (Døving 2009: 68).

Dette har jeg funnet tendenser til i stortingspartienes likestillingspolitikk på integreringsfeltet, når majoriteten fremstilles som likestilte, mens de

innvandrede forstås som hengende etter i utviklingen, da 'de' åpenbart mangler en forståelse for det 'vi' har (se Gullestad). Jeg finner at partiene indirekte fremstiller de innvandrede i et dårlig lys, ved å fremstille 'oss' i positivt lys. Dette illustreres gjennom hele min analyse når problematiseringen av de innvandrede forstås ved at de innvandrede ikke har likestilling som verdi, deres lave arbeidsdeltakelse og innvandrede kvinner som voldsofre. Når SV skriver at de vil "støtte krefter i minoritetsmiljøene som kjemper for likestilling og moderne verdier" (SV 2017: 57), eksisterer det en implisitt forståelse av den innvandrede som 'umoderne' og at de ligger 'bak' 'oss nordmenn' i utvikling. I kapittel 4 viste jeg hvordan både SV, Ap, KrF, Venstre og Høyre mener at innvandrede må introduseres for likestilling, og lære seg å bli som 'oss' (V 2013: 91, V 2017: 99, KrF 2017: 55, 56). Hos disse partiene råder ideen om at likestilling skal læres bort og formidles for at de innvandredes verdier utvikles i retning av å bli mer sivilisert og som 'oss'. Hvis de innvandrede ikke henger med på utviklingen og blir likestilt, vil de ikke få ta del i det 'siviliserte samfunnet'.

Et annet kjennetegn ved evolusjonismen er at den preges av en essensialistisk og ontologisk kulturforståelse, en forståelse av kultur som en stabil og avgrenset enhet med faste tradisjoner og verdier. Kulturen kobles sammen med innvandredes individuelle særtrekk, og det settes et likhetstegn mellom kultur og personlighetstrekk ved de innvandrede. På denne måten forstås kultur som noe helhetlig og som noe man *er* snarere enn noe man *gjør* (Døving 2009: 68). Dette blir spesielt synlig gjennom subjektposisjonen 'innvandrerkvinne' som forstås som ulikestilt og undertrykt i kraft av å *være* 'innvandrer' og kvinne. 'Innvandrere' forstås på bakgrunn av deres forskjellige kultur fra majoriteten, altså deres manglende iboende likestillingsverdi. Samtidig forstås majoritetens verdi, likestilling, også som kulturspesifikk. Døving kritiserer like fullt antakelsen om at majoritetens verdier essensialiseres, og mener at universelle humanistiske verdier, slik som likestilling og menneskerettigheter, gjøres til noe nasjonalt spesifikt ved at det omtales som et resultat av norsk kultur. Dagens likestilling mellom kjønnene forstås som et resultat av norsk liberal kultur, mens sannheten, sier hun, heller er at verdiene er resultat av politisk kamp som nettopp var rettet mot norske tradisjoner (Døving 2009: 86). Døving forklarer at frykt for kulturell og verdimessig ulikhet i innvandringsdebattene, gjerne kommer av en essensialistisk kulturforståelse (Døving 2009: 13). Dette har jeg vist at er på spill når SV, Ap, MDG, KrF, Venstre og Høyre forstår mangfold og motstridende verdier som en trussel mot likestilling som 'norsk' verdi. Det er kulturen som brukes som forklaring på hvorfor de innvandrede er forskjellige fra 'oss'.

Gullestad introduserer begrepet likhetsstrategier, der likheten med bestemte andre, slik den etableres kulturelt og sosialt, brukes som en måte å skape og bekrefte seg selv på (Gullestad 2002: 82). Gullestad hevder at majoriteten konstituerer seg selv og anvender likhetsstrategier overfor

innvandrede, for å skape en tydeligere skillelinje mellom 'oss' og 'dem' (Gullestad 2002: 84). Hun mener således det er viktig å rette søkelyset mot den makten som ligger i å kunne kategorisere og betegne andre (Gullestad 2002: 81). Som i dette tilfellet nettopp er partiene, som gjør majoriteten, 'vi-et', til en homogen gruppe forstått som likestilt, og skaper en tydelig skillelinje til 'dem' som ulikestilte, arbeidsledige, voldsofre og ufrie. De innvandrede vurderes som forskjellige fra majoriteten, og denne forskjellen sees gjerne som en mangel, den som er forskjellig mangler noe vesentlig (Gullestad 2002: 83). Ideen baserer seg på antatte iboende egenskaper hos både majoriteten og de innvandrede, og de innvandredes problematiske, ulikestilte kultur får skylden for manglende integrasjon.

Gullestad problematiserte allerede i 2002 at kulturbegrepet var på vei til å erstatte rasebegrepet, ved at kulturforskjeller fremheves, og at forskjellene kulturene imellom forstås som uforenlige. Gullestad mener dette er noe av bakgrunnen for at innvandringspolitikken er restriktiv, og at det stilles flere krav til de innvandrede som allerede er i Norge (Gullestad 2002: 149). Hos partiene jeg har studert, er det en tydelig forventning om at når det kommer til likestilling, skal innvandrede til Norge bli som 'oss'. Dette er blant annet tydelig formulert hos Ap når de skriver at likestilling som verdi ikke skal "rokkes ved" og at "samfunnet" innvandrede skal ta del i er ferdig "bygget" (Ap 2013: 74). Ap er med andre ord ikke interessert i å la innvandrede blande seg i den 'norske' likestillingskulturen. Gjennom påvisningen av den kulturelle misanerkjennelsen i partiprogrammene gjennom subjektposisjonen 'innvandrerkvinne' og 'ulikestilt innvandrer' finner jeg også at det ikke er rom for utvidelse av innholdet i likestillingsbegrepet, det er de allerede eksisterende ideene om 'likestilling' som skal gjelde. Det eksisterer dermed et signal om at de innvandredes mulige alternative likestillingsverdier er uforenlige med 'våre'.

6.3 Ingen integrering uten fellesskap

Det andre teoretiske perspektivet på integrering som Døving introduserer er funksjonalisme. Denne forståelsen baserer seg på ideen om at samfunnets medlemmer må ha et felles verdigrunnlag: Norges innbyggere må oppleve felles identitet og felles verdier for å skape solidaritet og et integrert samfunn. Felles kultur og verdier skal binde samfunnet sammen for å unngå at det går i oppløsning (Døving 2009: 72). Ifølge Døving tar funksjonalismen utgangspunktet i sosiologen Émile Durkheims teorier om at nøkkelen til et godt integrert fellesskap ligger i behovet for felles verdier, og Døving argumenterer for at denne ideen er tilstede også i samtidens integreringsdiskurs (Døving 2009: 74). Dette finner jeg igjen i mitt materiale når alle partiene konkluderer med at alle i Norge skal identifisere seg med likestilling, det forskjellige skal gjøres likt og innvandrede skal ha like verdier som majoriteten. Først når verdiene er tilegnet, er man integrert og norsk.

Ifølge Døving knytter Durkheim begrepet kultur direkte til begrepet integrasjon (Døving 2009: 72). At majoritetens likestilling og minoritetens ulikestilling forstås som essensialistiske verdier som bestemmende for kulturen, og at innvandredes verdier må endres for at de skal bli som 'oss', viser at kultur og integrering også er tett koblet sammen i mitt materiale. Igjen gjøres det klart at det er minoritetene som må endres og tilegne seg majoritetens verdier, og ikke omvendt.

Slike funn kan ifølge Døving kobles til assimilering (Døving 2009: 74). Hun hevder at dagens politikk tar avstand fra assimilasjon som politisk prosjekt, men at tanken om å etablere felles verdisystemer er et sentral trekk ved både debatter og politiske strategier. I en rapport om sosial tilpasning blant ungdom med innvandrerbakgrunn, definerer Friberg assimilering som at innavandrede og innvandredes etterkommere over tid innlemmes i et normativt verdifellesskap, basert på gradvis større oppslutning om noen grunnleggende institusjonelle spilleregler (Friberg 2016: 85). Innvandrede absorberes inn i majoritetssamfunnet, der kulturelle forskjeller blir usynliggjort og tilpasset samfunnet på majoritetens premisser (Ihle 2017: 13). Mitt mål er ikke å si noe om assimilering i integreringspolitikken i sin helhet, men jeg har i denne oppgaven påvist at partienes likestillingspolitikk misanerkjenner kultur, konstatert at det ikke åpnes for noen alternative ideer om likestilling og funnet at likestilling skal gjelde for alle. Derfor vil jeg hevde at målet om å etablere et felles verdisystem innen likestilling er tilstede hos partiene jeg har analysert.

6.4 Kulturelle grenser

Multikulturalisme, den siste teoretiske innfallsvinkelen Døving introduserer, er en politisk strategi for statens ansvar for å bevare minoritetskulturene. Kjernen i multikulturalistisk integreringspolitikk handler om hvordan man kan skape solidaritet og fellesskap, uten at alle i samfunnet deler kulturelle konsepter og verdier, og hvordan man skal bevare aksept for forskjellighet uten å dyrke denne forskjelligheten. Idealet er et samfunn der minoritetsgrupper deltar med like rettigheter og plikter uten å måtte oppgi sine nasjonale, kulturelle eller religiøse særtrekk (Døving 2009: 44–46). Døving hevder at norsk integreringspolitikk har flere referanser til multikulturalisme, men at det i praksis føres en lite multikulturalistisk rettighetspolitikk. Myndighetene operer med et ideelt integreringsbegrep som stemmer overens med en multikulturalistisk ideologi, mens den faktiske politikken i stor grad tar avstand fra multikulturalismen, hevder hun (Døving 2009: 47). Ingen av partiprogrammene jeg har analysert, har multikulturalistiske argumenter for anerkjennelse av alternative oppfatninger av likestilling. Som vist er det heller evolusjonistiske og funksjonalistiske trekk som dominerer. De allerede etablerte likestillingsrettighetene skal bestå, og innvandrede skal ikke ha noen særegne rettigheter på dette området.

Ifølge Døving kan multikulturalisme kritiseres for å være en politisk strategi som fører til at kulturelle grenser forsterkes. Gjennom å anerkjenne ulikhet og gi spesifikke rettigheter til minoritetene, kan man skape varige strukturer for minoritetsdannelse og 'fryse' de kulturelle særegenhetene rettighetene gis på grunnlag av (Døving 2009: 46–48). En av de som kritiserer multikulturalismen, er Susan Okin, som hevder multikulturalismen utfordrer feminismen og likestillingsidealene ved at minoritetens kultur eller religion kan stå i konflikt med normen om likestilling (Okin 1999: 9). Dermed vil undertrykking av kvinnen foregå i kulturens navn og minoritetens kultur eller religion stå i konflikt med normen om likestilling (Okin 1999: 9). I tilfeller der barneekteskap, tvangsekteskap, polygami, omskjæring eller fravær av mulighet for skilsmisse eksisterer, kan grupperettigheter potensielt være antifeministiske, hevder hun. Okin mener at multikulturalisme innskrenker kvinnenes mulighet til å leve med menneskelig verdighet på lik linje med menn og at kulturelle rettigheter bryter med kvinners like rett til beskyttelse av lovene (Okin 1999: 12, 20). Hun går så langt som å si at for noen ville det vært best om kulturen kvinnene var født inn i, heller ble utslettet (Okin 1999: 22). Amal Aden er en av dem som på lik linje med Okin, har tatt til motmæle mot kvinneundertrykkende praksis og æreskultur. Hun mener det er alt for få nordmenn som kjemper mot kvinneundertrykkelse i minoritetsmiljøene, og hun mener dette skjer fordi noen er redd for å stemples som rasister eller innvandrerfiendtlige. "Det er flott med et flerkulturelt samfunn, men vi må tørre å være ærlig å si at æreskultur ødelegger individets frihet", skriver Aden (Aden 2017).

Jeg mener Okin har et legitimt poeng, og støtter meg på Hannah Helseth påpekning om at "selvsagt er ett overgrep, ett for mye" (2015: 62). Og det kan nettopp tenkes at det er slike kvinneundertrykkende praksiser som partiene ønsker å problematisere i sin likestillingspolitikk på integreringsfeltet. Stortingspartiene i analysen konkluderer med det samme som Okin, rettigheter og verdier som kan gå på bekostning av likestilling er farlige og har ingenting å gjøre i 'det norske' samfunnet. Partienes likestillingspolitikk og Okins argumenter viser dermed at for dem, så er det umulig å forene ideen om kulturelle rettigheter og kulturell anerkjennelse med likestilling.

Ikke all feministisk debatt konkluderer med det samme (Døving 2009: 51), og Okin er kritisert for å ha en bastant og stereotyp definisjon av minoritetsmiljøer som kvinneundertrykkende (Døving 2009: 51). Dette sammenfaller med min kritikk av partiene i analysen, da partienes bruk av likestillingsbegrepet forsterker de kulturelle grensene gjennom stereotype fremstillinger av innvandrede, og innvandrede kvinner spesielt. Partienes fremstilling av de innvandrede miljøene som ulikestilte, operer med en kulturforståelse sammenfallende med den de ønsker å kritisere. Dermed reproduseres ideen om innvandredes manglende likestilling som iboende egenskap.

6.5 'Ulikestilt' eller 'norsk'?

Tilbake står vi ved den tilsynelatende evige dikotomien (Dahlerup 2003, Fraser 2009, Taylor 1994, Ihle 2017, Goodhart i Kjelstrup 2018). Skal forskjeller anerkjennes, og minoriteters egne prinsipper og verdier verdsettes, selv om det kan gå på bekostning av feminismens agenda? Eller skal man jobbe for omfordeling av goder, skape likhet og bevare de grunnleggende likestillingsprinsippene i 'det norske samfunnet', selv om det kan gå på bekostning av å reprodusere feilaktige, stereotypiske og essensialistiske ideer om innvandrede?

I denne oppgaven har jeg vist hvordan slike dikotomier aldri vil kunne gi et godt svar på hvordan løse utfordringer knyttet til integrering og likestilling. Steen og Sultan ved Antirasistisk senter, svarte på Adens innlegg i Dagbladet, og beskriver godt hvorfor det er nødvendig å tenke utenfor dikotomien og gi plass til flere tanker i hodet på en gang:

> Som alltid er presisjon nøkkelen: På den ene siden trengs tydelig fordømmelse av den undertrykkelsen og de overgrepene som faktisk finner sted. På den andre siden trenges en like tydelig avgrensning mot alle med minoritetsbakgrunn som står for helt andre holdninger - kort sagt: de som står sammen med samfunnet for øvrig i arbeidet mot undertrykkelse og for likestilling. Sluttsummen er uansett denne: Kvinnekamp og antirasisme er ikke motsetninger, men to deler av samme helhet (Steen og Sultan 2017).

Denne nyansering av Steen og Sultan spiller inn i Frasers argument om at omfordeling, anerkjennelse og representasjon må arbeides for parallelt, samt Dahlerups poeng om at vi heller må se etter ulikhetene enn forskjellene. Dette vil kunne forhindre evolusjonistiske og funksjonalistiske trekk ved innvandringspolitikken, som Døving hevder at i realiteten er mer integreringshemmende enn integreringsfremmende (Døving 2009: 67). Gullestad mener en 'kritisk multikulturalisme' er en god løsning på problemene som oppstår av ontologiske antakelser om innvandrede. I den kritiske multikulturalismen er poenget å unngå at nasjonalstaten inndeles i avgrensede 'kulturer', men heller lar den den enkelte borger kunne være både like og forskjellige. Gullestad mener målet må være å hele tiden utarbeide politiske kompromisser som viser forståelse for det enkelte menneskets selvrepresentasjon, uten å stenge noen inne i kategorierer og båser basert på etnisk eller religiøs opprinnelse (Gullestad 2002: 302). Målet kan være å holde fast ved et politisk mål når det gjelder levekår og politiske rettigheter, samtidig som det åpnes opp for mer forståelse for forskjeller når det gjelder familiebakgrunn, levesett og religiøs tro (Gullestad 2002: 78).

Døving mener 'de andres' eventuelle undertrykking av kvinner, radikalisering av religiøs identitet, omskjæring eller tvangsekteskap, er et samfunnsansvar enten det foregår i minoritets- eller majoritetsgupper. Temaene

bør debatteres med mål om praktiske løsninger, fremfor moralsk stigmatisering og selvbekreftelse av egne normers fortreffelighet. Døving presiserer til slutt at det er viktig å arbeide for at ikke all tematikk som kan knyttes til innvandring, blir gjenstand for moralsk debatt (Døving 2009: 90).

6.6 "Likestilling som forutsetning for integrering"

Det er på mange måter påfallende at FrP, partiet som har innvandring og integrering som sin fanesak, hittil har blitt viet lite plass i analysen. FrP nevner ordet 'likestilling' i forbindelse med sin innvandrings- og integreringspolitikk kun én gang i løpet av to programperioder. FrP har tilsynelatende en annen forståelse av 'likestilling' i innvandrings- og integreringssammenheng enn hva de øvrige stortingspartiene har, da de verken forstår likestilling som en verdi, rettighet eller plikt. Til forskjell fra de andre partiene som knytter 'likestilling' opp mot verdier og moral, fremstår FrP sin tilnærming nærmest som instrumentell. Derfor vil jeg avslutningsvis kort reflektere rundt deres forståelse av likestillingsbegrepet.

FrP skriver: "Det er i enkelte innvandrermiljøer at likestillingen har kommet kortest. Derfor er det viktig å stimulere disse miljøene til økt likestilling. Dette er også en forutsetning for vellykket integrering" (FrP 2013: 6). FrPs forestilling om innvandrede er altså lik som de øvrige stortingspartienes forestilling: 'innvandrerne' er ulikestilte. I sitatet ligger også en forståelse av at de innvandrede ligger 'bak' 'oss' i utvikling, siden likestillingen i 'deres' miljø har kommet kort. Denne forståelsen har jeg vist at eksisterer hos de fleste partiene, da det forventes at de innvandrede skal tilegne seg likestilling for å utvikle seg til å bli som 'oss'. Videre skriver FrP at de ulikestilte, innvandrede miljøene må stimuleres til økt likestilling. Dette er enda en gjenkjennelig forståelse fra de andre stortingspartiene, som vist mener flere av partiene at 'vi' må kommunisere og lære 'dem' om likestilling. Til sist skriver FrP at likestilling er en "forutsetning for integrering", og konstruerer dermed en problemrepresentasjon som sier at hvis 'innvandrere' ikke er likestilte, vil de ikke kunne bli en del av 'det norske', tilsvarende funnet fra analysekapittelet om likestilling som en verdi.

Hvis jeg skal oppsummere og konkludere med FrPs overordnede forståelse av 'likestilling' i innvandrings- og integreringspolitkken, må det bli nettopp det de selv skriver eksplisitt, at likestilling er en forutsetning for integrering. Etter å ha analysert og dekonstruert alle stortingspartienes likestillingsbegrep finner jeg at denne forståelsen av likestilling går igjen hos de andre partiene, likestilling er løsningen på integreringsproblemene partiene adresserer, og man blir ikke 'norsk' før man er likestilt. FrPs sitat oppsummerer på den måten trendene i de andre stortingspartienes bruk av likestillingsbegrepet i innvandrings- og integreringspolitikken. Man kan derfor hevde at FrP eksplisitt konstaterer det som implisitt kan leses hos de andre partiene, og

beleilig nok oppsummerer funnene i min analyse. Det finnes selvsagt forskjeller partiene imellom, og det har jeg vist underveis, men når det kommer til likestilling og integrering, kan det se ut som at partiene, til tross for skillelinjer som vanligvis splitter dem, i stor grad er enig synet på likestilling og forventningene til innvandrede: Hvis du skal bli en del av 'det norske samfunnet', så må du være likestilt.

7. Konklusjon: Likestilling – Et hinder for integrering

I denne oppgaven har jeg undersøkt en tredelt problemstilling: Hvordan forstås 'likestilling' i de norske stortingspartienes innvandrings- og integreringspolitikk? Hvilke forestillinger om innvandrede konstrueres som effekt av partienes likestillingsforståelser i innvandrings- og integreringspolitikken? Og hvilke mulige konsekvenser kan dette ha for likhet og ulikhet? Jeg har analysert partiprogrammene fra periodene 2013–2017 og 2017–2021, basert på datamaterialet fra sitatene der likestilling eksplisitt tas i bruk i partienes innvandrings- og integreringspolitikk. Med utgangspunkt i Carol Bacchis analysegrep har jeg funnet hva som forstås som likestillingsproblemene i innvandring- og integreringspolitikken. Partienes forståelse av innvandrede tegner et interessant bilde av hvordan det 'norske' forstås, hvordan majoritet og minoritet konstrueres og hvordan likhet og ulikhet skapes.

Jeg har funnet at SV, Ap, MDG, KrF, Venstre og Høyre forstår likestilling som en verdi i sin innvandrings- og integreringspolitikk, og at det i partiprogrammene implisitt forventes alle som bor i Norge skal ha denne verdien. Rødt, SV og KrF forstår likestilling som en rettighet, et privilegium man har krav på, som skal bidra til beskyttelse av den innvandrede befolkningen. SV, KrF og Sp forstår likestilling som en plikt, og stiller krav til den innvandrede befolkningen om deltakelse i arbeidslivet og fravær av undertrykkelse og vold. FrP forstår likestilling verken som en verdi, rettighet eller plikt, men har heller en instrumentell tilnærming til likestilling. Hos FrP forstås likestilling nærmest som et nøytralt virkemiddel for integrering.

I alle partiprogrammene fremstilles likestilling som en løsning på et problem. I analaysen finner jeg at partiene SV, Ap, MDG, KrF, Venstre og Høyre forstår problemet som at innvandrede ikke har verdien likestilling, og forstår gruppen av innvandrede som 'ulikestilte'. Majoriteten, på den andre siden, forstås som 'likestilte'. Problemrepresentasjonene knyttet til likestilling som rettighet og plikt konstrurer subjektposisjonen 'innvandrerkvinne'. SV og KrF forstår 'innvandrerkvinnen' som et voldsoffer, SV, Sp og KrF fremstiller henne som arbeidsledig, og SV forstår henne som undertrykt ved at hun ikke oppfyller idealet om frigjøring. Partienes overordnede forståelse av innvandrede, og især 'innvandrerkvinnen', er som ulikestilte.

I min analyse har jeg funnet at innvandrede forstås som bærere av umoderne verdier. Slik skiller de innvandrede seg fra majoritetsnordmannen og på tvers av partiene kommer det tydelig frem: 'de' må bli som 'oss'. De innvandredes 'ulikestilte' kultur og verdier forstås som uforenlige med 'våre' og en trussel mot det likestilte 'norske'. I forventningen som oppstår i møtet mellom integrerings- og likestillingspolitikken, åpner ikke partiene for alternative ideer om likestilling. De kommer snarere med en fasit på hva de mener likestilling er og et krav om at de innvandrede – ved å bli 'likestilt' – skal

bli som ‘oss’. Disse funnene viser at partienes forståelse av likestilling i integreringspolitikken har helt åpenbare konsekvenser for hvem som tildeles plass ‘innenfor’ eller ‘utenfor’ ‘det norske samfunnet’, og de innvandrede forstås som utenforstående. Konsekvensene kan føre til at innvandrede forstås som mangelfulle og underlegne, stigmatisering, fysiske angrep, sosial utestengelse og marginalisering, med andre ord at innvandrede ikke vurderes som fullverdige medlemmer av ’samfunnet’ (Fraser 2009: 220). Disse forståelsene skapes og reproduseres av eliten. Forestillingene om den ‘ulikestilte innvandrer’ holder de innvandrede fast i en minoritetsposisjon, der de forstås som ulikestilte i kraft av sin kultur. Dette stereotype bildet legitimerer mange av de forestillingene som kan danne grunnlag for trakassering og misoppfatninger om innvandrede.

Likestilling og integrering forstås begge som to overordnede mål, og er uløselig knyttet sammen. Akkurat slik FrP oppsummer: at likestilling er en forutsetning for integrering. Men er likestilling og integrering, slik partiene fremstiller det, egentlig forenlig? Jeg har vist at partienes mål om likestilling stadig reproduserer stereotype forestillinger av innvandrede som ‘utenforstående’ og ‘unorske’, og jeg lurer på om denne kontinuerlige opprettholdelsen av disse forestillingene noensinne vil la innvandrede forstås som ‘norske’ og ferdig integrert? Partienes forestillinger om innvandrede som ulikestilte skaper ‘den ulikestilte innvandreren’ og ‘innvandrerkvinnen’ som subjektposisjoner, og reproduserer slik en ontologisk antakelse om innvandrede som grunnleggende forskjellig fra ‘oss’ – de samme forestillingene som de selv mener er til hinder for likestilling. Når den innvandrede tildeles rollen som utenforstående er det ikke en nøytral posisjon, men en posisjon som forstås som ulik ved å være mindre likestilt. Når det å være likestilt, etter en norsk majoritetsforståelse fremstår som normen og kravet for full integrering, så kan konsekvensen være nettopp det motsatte av den uttalte hensikten. Nemlig at likestilling blir et hinder, og ikke en forutsetning for integrering.

Innledningsvis viste jeg hvordan likestillingsbegrepet stadig har vært i utvikling, fra husmoridealet, 70-tallsfeminismen og til et flerdimensjonalt likestillingsbegrep på 90-tallet. Likestillingsbegrepet vil alltid være i endring, og selv om stortingspartiene fremmer en statisk forståelse av minoritetsposisjonen som ulikestilt og ‘det norske’ som likestilt, finnes det andre forståelser av innvandrede og likestilling i det offentlige ordskifte. Amal Aden kjemper for likestilling i minoritetsmiljøene, spesielt i det somaliske miljøet, og Nora Mehsen, tidligere leder av Skeiv Verden, er samfunnsdebattant og særlig opptatt av likestilling og antirasisme. Sumaya Jirde Ali tar opp likestilling, rasisme og religion i sine dikt. I tillegg tar ‘De skamløse jentene’, Nancy Herz, Sofia Nesrine Srour og Amina Bile, i boken *Skamløs* (2017) et oppgjør med sosial kontroll i et inkluderende og antirasistisk perspektiv. Disse kvinnene er noen av flere som tar til orde for likestilling, og dermed står i opposisjon til partienes problemkonstruksjoner og forestillinger om

‘innvandrerkvinnen’. Disse kvinnene er eksempler på at det finnes alternative forestillinger om innvandrede enn dem partiene tilbyr. Forståelsen av likestillingsbegrepet er hele tiden i endring, og kanskje vil vi etterhvert få se at både likestillingsbegrepet og forestillingene om ‘innvandrere’ og ‘innvandrerkvinner’ gir plass til flere forståelser av hva det vil si å være likestilt og innvandret. På veien dit kan Fraser og Dahlerups kritikk av dikotomiene hjelpe oss å vike unna essensialistiske antakelser, og heller gi plass til en samtale om sosiopolitiske ulikheter, samt inkludere økonomi og representasjon som nødvendige faktorer for å heve innvandredes status (Dahlerup 2003, Fraser 2009).

Etterord

Jeg vil avslutte med Sumaya Jirde Alis dikt fra diktsamlingen *Kvinner som hater menn*, som en illustrasjon på majoritetens kontinuerlige forventning om hvordan 'innvandreren' skal bli lik som 'oss', samtidig som forskjellene mellom 'oss' og 'dem' stadig påpekes og reproduseres. Diktet viser at dette får reelle konsekvenser for den innvandredes liv.

Når skal du dra hjem igjen?
Hvorfor føler du ikke tilhørighet?
Når skal du dra hjem igjen?
Hvorfor føler du ikke tilhørighet?
Når skal du dra hjem igjen?
Hvorfor føler du ikke tilhørighet?
Når skal du dra hjem igjen?
Hvorfor føler du ikke tilhørighet?
Når skal du dra hjem igjen?
Hvorfor føler du ikke tilhørighet?
Når skal du dra hjem igjen?
Hvorfor føler du ikke tilhørighet?
Når skal du dra hjem igjen?
Hvorfor føler du ikke tilhørighet?
Når skal du dra hjem igjen?
Hvorfor føler du ikke tilhørighet?
Når skal du dra hjem igjen?
Hvorfor føler du ikke tilhørighet?
Når skal du dra hjem igjen?
Hvorfor føler du ikke tilhørighet?
Når skal du dra hjem igjen?
Hvorfor føler du ikke tilhørighet?
Når skal du dra hjem igjen?
Hvorfor føler du ikke tilhørighet?
Når skal du dra hjem igjen?
Hvorfor føler du ikke tilhørighet?
Når skal du dra hjem igjen?
Hvorfor føler du ikke tilhørighet?
Når skal du dra hjem igjen?
Hvorfor føler du ikke tilhørighet?

Sumaya Jirde Ali 2017

Referanser

Aden, Amal. (2017). "Æreskultur og sosial kontroll truer kvinners frihet". *Dagbladet,* 2.okt. 2017.

Ali, Sumaya Jirde. (2017). *Kvinner som hater menn.* Oslo: Frekk forlag. Minotenk.

Andenæs, Ellen. (2010). "Nok norsk" til å være "norsk nok?". *Likestilte norskheter: Om kjønn og etnisitet*. Anne-Jorunn Berg, Anne Britt Flemmen og Berit Gullikstad (red.). Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Annfelt, Trine og Berit Gullikstad. (2013). "Kjønnslikestilling i inkluderingens tjeneste?". *Tidsskrift for Kjønnsforskning, 37*(3–4), 309–328.

Arbeiderpartiet. (2013). "Vi tar Norge videre. Arbeiderpartiets program 2013–2017".

Ashraf, Umar og Ellen Reiss. (2016). *Hvit PR: Hvorfor det er viktig å lykkes med fleretnisk kommunikasjon.* Oslo: Moment, Frekk Forlag.

Atkinson, Paul og Amanda Coffey. (2011). "Analyzing documentary realities". *Qualitative Research*. David Silverman (red.). London: Sage.

Aune, Margrethe. (2008). "Lange timer og lyse øyeblikk. Om analyse av et kvalitativt datamateriale". *STS-arbeidsnotat, 96*(8), 1–19. Dragvoll: Senter for teknologi og samfunn, NTNU.

Bacchi, Carol Lee. (2009). *Analysing policy: What's the problem represented to be?* Frenchs Forest, N.S.W: Pearson.

Bay, Ann Helen, Anniken Hagelund og Axel West Pedersen. (2015). "Trygdepolitiske dilemmaer: Effektivitet versus fordeling". *For mange på trygd? Velferdspolitiske spenninger.* Ann-Helen Bay, Anniken Hagelund og Aksel Hatland (red.). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Berg, Anne-Jorunn, Anne Britt Flemmen og Berit Gullikstad. (2010). "Innledning: interseksjonalitet, flertydighet og metodologiske utfordringer". *Likestilte Norskheter: Om kjønn og etnisitet*. Anne-Jorunn Berg, Anne Britt Flemmen og Berit Gullikstad (red.). Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Bile, Amina, Nancy Herz og Nesrine Srour. (2017). *Skamløs.* Oslo: Gyldendal

Bondevik, Hilde og Linda Rustad. (2006). "Humanvitenskapelig kjønnsforskning". *Kjønnsforskning: En grunnbok*. Jørgen Lorentzen og Wencke Mühleisen (red.). Oslo: Universitetsforlaget.

Borevi, Karen. (2010). "Del 2 Sverige: Mångkulturalismens flaggskepp i Norden". *Velferdens grenser: Innvandringspolitikk og velferdsstat i Skandinavia 1945–2010*. Grete Brochmann og Anniken Hagelund (red.). Oslo: Universitetsforlaget.

Bowen, Glenn A. (2009). "Document analysis as a qualitative research method". *Qualitative Research Journal, 9*(2), 27–40.

Brah, Avtar. (2003). "Diaspora, border and transnational identities." *Feminist Postcolonial Theory*. Reina Lewis og Sara Mills (red.). Edinburgh: Edinburgh University Press.

Brochmann, Grete. (2003). "Del II. 1974–200." *Norsk Innvandringshistorie i Globaliseringens Tid 1940–2000*. Hallvard Tjelmeland, Knut Kjeldstadli og Grete Brochmann (red.). Oslo: Pax.

Brochmann, Grete og Anniken Hagelund. (2010). "Del 4 Norge: Landet for den gylne middelvei". *Velferdens grenser: Innvandringspolitikk og velferdsstat i Skandinavia 1945-2010*. Grete Brochmann og Anniken Hagelund (red.). Oslo: Universitetsforlaget.

Brochmann, Grete og Anniken Hagelund. (2010). "Hvem sin velferdsstat?: Innvandringspolitikk i Skandinavia 1945–2010". *Samtiden, 19*(2), 98-114.

Bråten, Beret og Cecilie Thun. (2013). "Introduksjon". *Krysningspunkter. Likestillingspolitikk i et flerkulturelt Norge*. Beret Bråten og Cecilie Thun (red.). Oslo: Akademika.

Bråten, Beret. (2013). "Partier og politikk. Den flerdimensjonale likestillingspolitikkens hvem, hva og hvorfor". *Krysningspunkter: Likestillingspolitikk i et flerkulturelt Norge.* Beret Bråten og Cecilie Thun (red.). Oslo: Akademika.

Charmaz, Kathy. (2006). *Constructing Grounded Theory. A practical guide through qualitative analysis*. London: SAGE Publications.

Dahlerup, Drude. (2003). "Ligestilling i dødvande – Den ulidelige modstilling af lighed o forskel." *Ligestillingspolitik som diskurs og praksis*. Anette Borchorst, Drude Dahlerup og Ann-Dorte Christensen (red.). Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Danielsen, Hilde, Eirinn Larsen og Ingeborg Winderen Owesen. (2013). *Norsk Likestillingshistorie*. Bergen: Fagbokforlaget.

Djuve, Anne Britt og Jon Horgen Friberg. (2004). "Innvandring og det flerkulturelle samfunn". *Fafo-notat,* 2004:32.

Djuve, Anne Britt, Hanne Cecilie Kavli, Erika Braanen Sterri og Beret Bråten. (2017). "Introduksjonsprogram og norskopplæring. Hva virker – for hvem?". *Fafo-rapport,* 2017:31.

Døving, Cora Alexa. (2009). *Integrering: Teori og empiri*. Oslo: Pax.

Eriksen, Annelin, Cecilie Ødegaard og Anette Fagertun. (2007). "Introduksjon. Om kjønn og antropologi". *Norsk Antropologisk Tidsskrift, 18*(02), 75–89.

Fjørtoft, Kjersti. (2015). "Rettferdighet som deltakelse på like vilkår". *Agora*, *32*(2–3), 22–39.

Frankenberg, Ruth. (1993). *White women, race matters. The Social Construction of Whiteness*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Fraser, Nancy. (2002). "Anerkjennelse og økonomisk ulikhet". *Agora, 20*(3–4), 249–262.

Fraser, Nancy. (2009). "Sosial rettferdighet i identitetspolitikkens tidsalder. Omfordeling, anerkjennelse og deltakelse". *Agora, 27*(04), 213–235.

Fraser, Nancy. (2012). "Anerkjennelse eller sosial rettferdighet". *Le Monde Diplomatique,* sep. 2012.

Fremskrittspartiet. (2013). "Fremskrittspartiets prinsipprogram 2013-2017".

Fremstad, Mads. (2018). "Nå vil Ap stramme inn asylpolitikken. Arbeiderpartiet erkjenner: – Forstår at vi ikke var til å kjenne igjen". *Abc Nyheter.* 28. jan. 2018.

Friberg, Jon Horgen. (2016). “Assimilering på norsk. Sosial mobilitet og kulturell tilpasning blant ungdom med innvandrerbakgrunn”. *Fafo-rapport,* 2016:43.

Grønmo, Sigmund. (2015). *Samfunnsvitenskapelige metoder*. Bergen: Fagbokforlaget.

Gullestad, Marianne. (2002). *Det norske sett med nye øyne: Kritisk analyse av norsk innvandringsdebatt*. Oslo: Universitetsforlaget.

Hanche-Dalseth, Marte. (2011). “En vitenskapsteoretisk problematisering av kunnskapsgrunnlaget til norsk integreringspolitikk”. *Møreforsking, Notat,* 2011:2.

Hastrup, Kirsten, Cecilie Rubow og Tine Tjørnhøj-Thomsen. (2011). *Kulturanalyse: Kort fortalt*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Heidar, Knut og Jo Saglie. (2002). *Hva skjer med partiene?* Oslo: Gyldendal.

Helseth, Hannah. (2006). “Kamp for rettferdighet”. *Kjønnsforskning.no.* 30. okt. 2006.

Helseth, Hannah (2015). “Nancy Fraser og norsk flerkulturell feministisk debatt”. *Agora*, *32* (2–3), 62–84.

Hernes, Helga. (2001). “Hvor kvinnevennlige er de skandinaviske velferdsstatene?” *Kvinneforskning*, 25(3), 48–55.

Hjarvard, Stig. (1997). “Forholdet mellom kvantitative og kvalitative metoder i medieforskningen”. *Norsk medietidsskrift* (2), 59–80.

Holst, Cathrine. (2013). “Likestilling”. *Tidsskrift for kjønnsforskning 37*(2), 191–198.

Holst, Cathrine og Helene Aarseth. (2011). “Poststrukturalisme og kjønnsforskning – slik to sosiologer ser det”. *Tidsskrift for Kjønnsforskning, 35*(2), 154–163.

Høyre. (2017). “Vi tror på Norge. Høyres program for 2017–2021”.

Ihle, Ragnhild. (2017). “Integrering samfunnsfellesskapets opptakskrav?”. *Plan, 49*(1), 10–17.

Jacobsen, Christine M., og Randi E. Gressgård. (2002). “En kvinne er ikke bare en kvinne. Kjønnsproblematikk i et flerkulturelt samfunn.” *Kjønnsrettferdighet. Utfordringer for feministisk politikk*. Cathrine Holst (red.). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Jegerstedt, Kari. (2008). "Dekonstruktiv tilnærming." *Kjønnsteori*. Ellen Mortensen, Cathrine Egeland, Randi Gressgård, Cathrine Holst, Kari Jegerstedt, Sissel Rosland og Kristin Sampson (red.). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Kjeldstadli, Knut. (2013). *Fortida er ikke hva den en gang var: En innføring i historiefaget*. Oslo: Universitetsforlaget.

Kjelstrup, Christian. (2018). “Oss og dem – Et intervju med David Goodhart”. *Samtiden 126*(1), 6–13.

Kristelig Folkeparti. (2013). *“*Politisk program 2013–2017”.

Kristelig Folkeparti. (2017). “KrFs stortingsprogram 2017–2021. Det handler om mennesker”.

Kristiansen, Arnhild. (2017). “Bent Høie om norske verdier: – Likestilling er vår viktigste verdi”. *Dagbladet,* 9. aug 2017.

Leseth, Anne Birgitte og Silje Maria Tellmann. (2014). *Hvordan lese kvalitativ forskning?* Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Midtbøen, Arnfinn H. og Mari Teigen. (2013). “Sosial investering i kjønnslikestilling? – Flerdimensjonale perspektiver på norsk aktiveringspolitikk”. *Tidsskrift for Kjønnsforskning, 37*(3–4), 294–308.

Miljøpartiet De Grønne. (2017). “Grønne muligheter. Arbeidsprogram 2017–2021”.

Mollerin, Kaja Schjerven. (2015). “Samtidens håp og kamp – Et intervju med Nancy Fraser”. *Agora, 32*(2–3), 5–21.

Neumann, Iver B. (2001). *Mening, materialitet, makt: En innføring i diskursanalyse*. Bergen: Fagbokforlaget.

Norad (2013). “Ny handlingsplan skal styrke kvinners rettigheter og likestilling.” *Norad.no*, 15. aug. 2013.

NOU 2011: 14. “Bedre integrering – Mål, strategier, tiltak”. *Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet,* 14. juni 2011.

Okin, Susan Moller. (1999). *Is multiculturalism bad for women?* Princeton, N.J: Princeton University Press.

Sampson, Kristin. (2008). “Ontologisk tilnærming”. *Kjønnsteori.* Ellen Mortensen, Cathrine Egeland, Randi Gressgård, Cathrine Holst, Kari Jegerstedt, Sissel Rosland og Kristin Sampson (red.). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Senel, Emrah og Kirsti Honningsøy. (2017). “Raja til Listhaug: – Du er jo et hatobjekt i innvandrermiljøet.” *Nrk*, 22. Aug 2017.

Senterpartiet. (2013). “Senterpartiets prinsipp og handlingsprogram 2013–2017.Vi tar hele Norge i bruk”.

Slethei, Kolbjørn. (1999). “Bruk av kvantitative metoder i språkforskning”. *Datahåndbok for humanister*. Espen Aarseth (red.). Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Solheim, Jorun. (2005). “Feminisme, frihet og -kvinnelighetsbegrepet”. *Nytt Norsk Tidsskrift, 22*(04), 384–397.

Sosialistisk Venstreparti. (2013). “Del Goda! Arbeidsprogram for Sosialistisk Venstreparti 2013–2017”.

Sosialistisk Venstreparti. (2017). “SVs arbeidsprogram 2017–2021. Ta kampen for et varmt samfunn”.

Statistisk sentralbyrå. (2013). “12 prosent av befolkningen er innvandrere.” *Ssb.no*.

Staunæs, Dorthe og Dorte M. Søndergaard. (2005). “Intervju i en tangotid”. *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv.* Margaretha Järvinen og Nanna Mik-Meyer (red.). København: Hans Reitzels Forlag.

Steen, Rune Berglund og Shoaib Sultan (2017).“Kvinnekamp er ikke rasisme!”. *Dagbladet*, 10.okt 2017.

Sørensen, Anne Scott, Halvard Vike, Erling Bjurström og Ole Martin Høystad. (2008). *Nye Kulturstudier: En Innføring*. Oslo: Spartacus.

Sørensen, Siri Øyslebø (2014). “Fortellinger om feminisme og motforestillinger mot statsfeminisme. En analyse av norske avistekster 2007–2011”. *Tidsskrift for kjønnsforskning, 38* (03–04), 235–252.

Rødt. (2017).”Rødts arbeidsprogram 2017–2021”.

Røysum, Anita. (2016). “Arbeidsmoral forkledd som likestilling?”. *Søkelys på arbeidslivet, 32*(01–02), 142–161.

Tahir, Maryam Iqbal. (2017). ”Folk hater meg fordi jeg er kvinne lesbisk og muslim”. *Minervanett.no,* 2. mars 2017.

Taylor, Charles. (1994). “The politics of recognition”. *Multiculturalism: Examining the politics of recognition*. Charles Taylor og Amy Gutmann (red.). Princeton NJ: Princeton University Press.

Thagaard, Tove. (2013). *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.

Tjora, Aksel. (2012). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Valen, Henry og Hanne Marthe Narud (2004). "Valgkamp på norsk." *I valgkampens hete: Strategisk kommunikasjon og politisk usikkerhet*. Bernt Aardal, Anne Krogstad og Hanne Marthe Narud (red.). Oslo: Universitetsforlaget.

Venstre. (2013). “Frihet. Fremtid. Fellesskap. Venstres stortingsvalgprogram 2013–2017”.

Venstre. (2017). “På lag med framtida. Venstres stortingsvalgprogram 2017–2021”.

Vik, Malin Lenita (2012). “Kjønnslikhet, kvinneulikhet og mangfold – ”velment og forent” eller på tvers og tverke? En komparativ studie av norsk likestillingspolitikk fra 1981 til 2013”. Masteroppgave i statsvitenskap. Universitet i Oslo. Mai 2012.